

LIUBEKO IR MAGDEBURGO TEISIŲ RAIŠKA EUROPOJE VIDURAMŽIAIS IR ANKSTYVAISIAIS NAUJAJIAIS LAIKAIS

Jolanta Karpavičienė

ABSTRACT

The article analyzes polysemous phenomenon of the history of European law and historical culture of European cities, the part of which is granting the privileges of the Lübeck and Kulm Law to Klaipėda in the Middle Ages. The development of the Lübeck and Magdeburg Law and the modification of the latter, the Kulm Law, is researched by historians, law and culture history experts of many European countries in various aspects, however, this phenomenon has not been systematically presented in the Lithuanian research literature. Therefore, basing the present investigation on the generalized analyses of the researchers working in Germany and in other countries, the article introduces the features of the historical development of the Lübeck, Magdeburg and Kulm Law. This article accords a particular attention to the analysis of the genesis of the medieval German towns' laws, as well as the reasons and ways of their dispersion. The article also investigates the historical circumstances and factors which determined the expansion of the Lübeck and Magdeburg Law in the Middle Europe and to the East of Europe during the Middle and the Early New Ages. The ways, chronology, and area of the transfer eastwards of these laws are introduced. The sources and transformations of these laws are also analyzed in the article. The historical context of the emergence of the Kulm Law is discussed. The significance of these laws in the Middle and East Europe is presented in general outline in the article.

KEY WORDS: medieval city, German towns' laws, Saxon-Magdeburg Law, Lübeck Law, Kulm Law, Teutonic Order, Grand Duchy of Lithuania

ANOTACIJA

Šiame straipsnyje tarpdalykiniu ir tarptautiniu požiūriais analizuojamas aktualus Europos teisės istorijos ir miestų istorinės kultūros fenomenas, kurio kontekste traktuotinas ir Liubeko bei Kulmo teisių privilegijų (atitinkamai XIII a. ir XV a.) suteikimas viduramžių Klaipėdai. Liubeko ir Magdeburgo teisių bei pastarosios atmainos – Kulmo teisės problematiką įvairiais aspektais tyrinėja daugelio Europos valstybių istorikai, teisės ir kultūros istorijos specialistai, tačiau Lietuvos mokslo literatūroje ši tematika nėra sistemčiau pristatyta. Todėl remiantis Vokietijos ir kitų šalių mokslininkų apibendrinamojo pobūdžio tyrimais, straipsnyje pateikiami Liubeko, Magdeburgo ir Kulmo teisių istorinės raidos bruožai. Analizuojama vokiečių viduramžių miestų teisių genezė, sklaidos priežastys ir būdai. Nagrinėjamos istorinės aplinkybės, nulėmusios būtent Liubeko ir Magdeburgo teisių plėtrą į rytus brandžiaisiais ir vėlyvaisiais viduramžiais bei ankstyvaisiais naujaisiais laikais, pristatomi jų plitimo mechanizmai, chronologija, statistika ir arealai, nušviečiami šaltiniai ir transformacijos. Aptariamas Kulmo teisės susiklostymo istorinis kontekstas. Bendrais bruožais nagrinėjama šių teisių likimas Vidurio Rytų Europoje ir reikšmė.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: viduramžių miestas, vokiečių miestų teisės, Saksų-Magdeburgo teisė, Liubeko teisė, Kulmo teisė, Vokiečių ordinas, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė.

Dr. Jolanta Karpavičienė, Vilniaus universiteto

Istorijos fakulteto Senovės ir vidurinių amžių istorijos katedros docentė

Universiteto g. 7, LT-01513 Vilnius

El. paštas: jolanta.karpaviciene@if.vu.lt

Du Klaipėdos istorijos faktografiniai segmentai funkcionuoja specialiai šio miesto raidai skirtoje istoriografijoje, Lietuvos miestų ikimoderniosios savivaldos tyrimuose, taip pat ir bendresniuose Europos teisės evoliuciją analizuojančiuose darbuose. XIII a. 6-ajame dešimtmetyje suteikta Liubeko teisės privilegija laikoma pakankamu argumentu Klaipėdą traktuoti kaip pirmąjį savivaldų

miestą dabartinės Lietuvos teritorijoje¹. Vokiečių ordino didžiojo magistro 1475 m. privilegijoje fiksuojama nuostata, kad „Klaipėdos miesto gyventojams“ pripažįstama malonė „visus sklypus laisvai, paveldimai ir amžinai Kulmo teisėmis valdyti“². Tuo istorinėje literatūroje pagrindžiamas Klaipėdos priklausymas pastarosios teisės sferai³. Kulmo teisė laikoma Magdeburgo teisės atmaina, kuri klostėsi Vokiečių ordino valstybėje, taip pat sklido ir kai kuriose kitose istorinėse Lenkijos srityse. Magdeburgo teisė labiau plito Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau – LDK), taigi taikyta kituose ikimodernią savivaldą faktiškai ar formaliai turėjusiuose Lietuvos miestuose ir gyvenvietėse. Aptartos faktografinės jungtys ne tik susieja ankstyvąją Klaipėdos raidą su Lietuvos miestų istorija, bet ir įterpia ją į kur kas platesnį bendraeuropinį Liubeko ir Magdeburgo teisių raiškos viduramžiais ir ankstyvaisiais naujaisiais laikais kontekstą. Pažymėtina, kad pastarasis aspektas Lietuvoje nėra pakankamai įvertintas. Tokią padėtį, be kita ko, lėmė Klaipėdos ankstyvosios istorijos ligšiolinių tyrimų orientacija labiau į lokalaus naratyvo perspektyvą, o didesne dalimi – nepakankamas minėtų temų pristatymas Lietuvos mokslo literatūroje. Šiuo straipsniu kaip tik ir siekiama bent iš dalies pradėti pildyti pastarąją spragą. Straipsnio tikslas – aptarti viduramžių miestų teisių klostymosi sąlygas, chronologiją, esmę ir funkcijas (pirmas skyrius); atskleisti Liubeko ir Magdeburgo teisių teritorinės sklaidos, o ypač jų plėtros į rytus vidines ir išorines priežastis, paskirtis, transformacijas, arealus, šaltinius; pristatyti Kulmo teisės susiklostymo istorines aplinkybes ir reikšminius aspektus (atitinkamai antras ir trečias skyriai). Straipsnio objektu pasirinktų temų tarpdalykinis ir tarptautinis pobūdis, gilios ir ilgalaikės jų tyrimų tradicijos subrandino milžinišką istoriografiją, kurios neįmanoma aprėpti ribotos apimties tekste. Todėl straipsnyje visų pirma remiamasi apibendrinamojo pobūdžio tyrimais ir naujausiomis istoriografijos pozicijomis. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad šiuo tekstu nesiekama tikslingai apčiuopti konkrečių Klaipėdos istorijos tyrimų probleminių mazgų. Juo visų pirma norima bendrais bruožais pateikti Liubeko ir Magdeburgo teisių raidos istorinę apžvalgą, pristatyti šiais terminais apibrėžiamų istorinių reiškinių daugiareikšmiškumą ir dinamiką. Tokios intencijos, tikėtina, leis Klaipėdos istorijos tyrėjams ir ja besidomintiems skaitytojams adekvačiau suvokti bei interpretuoti taip pat ir kai kuriuos Klaipėdos miesto raidos klausimus.

Viduramžių miestų teisių susiklostymas ir vidinė sklaida

Kaip ir keliolika kitų vokiečių miestų teisių tipų, Liubeko ir Magdeburgo teisės pradėjo formuotis XI–XII a. Šis reiškinys – tai brandžiaisiais viduramžiais Europoje suintensyvėjusios miestų raidos ir jų kokybinės brandos juridinė išraiška. Svarbu pažymėti, kad šiuolaikinė medievistika iš *viduramžių miesto* sąvoką apibrėžiančių struktūrinių elementų visumos prioritetą teikia socialiniam aspektui. Miestas apibūdinamas kaip ikimodernios visuomenės korporatyvus darinys – asmeniškai

¹ KIAUPA, Z. Lietuvos miestų savivalda XIV–XVIII a. In *Lietuvos heraldika*. T. 1. Sud. E. RIMŠA. Vilnius, 1998, p. 166–167; RIMŠA, E. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaudai*. Vilnius, 1999, p. 305.

² ZEMBRICKIS, J. *Klaipėdos istorija*. T. 1: *Klaipėdos karališkojo Prūsijos jūrų ir prekybos miesto istorija*. Klaipėda, 2002, p. 60.

³ SCHUBART-FIKENTSCHER, G. *Die Verbreitung der deutschen Stadtrechte in Osteuropa*. Weimar, 1942, S. 376; EBEL, W. *Deutsches Recht im Osten (Sachsenspiegel, Lübisches und Magdeburgisches Recht)*. Kitzingen/Main, 1952, S. 13; EBEL, F. Von der Elbe zur Düna – Sachsenrecht in Livland, einer Gemengelage europäischer Rechtsordnungen. In *Rechts- und Sprachtransfer in Mittel- und Osteuropa. Sachsenspiegel und Magdeburger Recht (Ivs Saxonico-Maidebvrngense in Oriente, Bd. 1)*. Hrsg. von E. EICHLER, H. LÜCK. Berlin, 2008, S. 38.

laisvų, su miestu priesaika saistomų miestiečių bendruomenė, kurios egzistencijos pamatus visų pirma fiksuoja miesto teisės privilegija. Būtina pabrėžti, kad brandžiaisiais viduramžiais tai buvo labiausiai paplitusi priemonė, kuri įkūnydavo miesto siuzereno ir miestiečių bendruomenės, kaip kolektyvinio vasalo, santykius; administraciniu, teritoriniu, ūkiniu, taip pat ir teisiniu požiūriais išskirdavo pastarąjį iš jį supančios aplinkos; sudarydavo sąlygas ikimodernosios savivaldos klostymuisi. Miesto teisės privilegijos galėjo būti suteikiamos naujai steigiamoms miesto tipo gyvenvietėms arba jau egzistuojančių vietovių bendruomenėms. Tokį išoriškai juridinį veiksma miestų istorikai ir teisės istorijos tyrėjai vadina *lokacijos* terminu, o kokybiškai naują gyvenvietės statusą apibrėžia mokslinė kategorija „miestas teisės prasme“, „miestas teisės istorijos prasme“ (vok. *Stadt im Rechtssinne, Stadt im rechtshistorischen Sinne*, arba tiesiog *Rechtsstadt*)⁴. Pažymėtina, kad juridinį miesto statusą apibrėžusio termino *civitas* vartoseną istoriniuose šaltiniuose nėra nuosekli.

Ankstyvosios miesto teisių privilegijos, jei jos išlikusios, o dažniausiai žinomos iš vėlesnių nuorašų arba tik iš dalies rekonstruotinos iš kitų šaltinių, yra itin lakoniškos. Tokiame dokumente paprastai tik apsiribojama konstatavimu, kad miesto siuzerenas konkrečios vietovės bendruomenei suteikia miesto teisę, dažniausiai pavyzdžiu nurodydamas senesnę gyvenvietę. Privilegijoje fiksuojami aktualiausi, specialios reglamentacijos reikalingi miesto steigėjo ir miestiečių bendruomenės ūkinių, administracinių ir teisių santykių fragmentai. Pažymėtina, kad kuriant miesto lokaciją anuomet svarbus buvo pats juridinio įforminimo aktas. Konkreti jo raiška – amžininkams, matyt, įprasta ir suprantama, o pradiniam sklaidos etape ir nesudėtinga – buvo reguliuojama verbaliai ir klostydavosi savaime. Mokslininkai miesto teisės suteiktis, kurios, pakitus istorinėms aplinkybėms (pvz., sudegus turėtoms privilegijoms, pasikeitus miesto siuzerenams ir pan.), būdavo iš naujo patvirtinamos ir papildomos naujais duomenimis, laiko vienu iš pradinių miesto teisės pavidalų⁵. Pažymėtina, kad vėliau įsteigtų miestų lokacijos dokumentai jau yra didesnės apimties ir gerokai informatyvesni.

Miesto teisės privilegija Liubekui buvo suteikta apie 1161–1163 m., pakartota ir atnaujinta 1188 m. ir 1226 m. Tais metais Liubekas gavo ir Šv. Romos imperijos laisvojo miesto statusą⁶. Magdeburgo situacija aptariamuoju aspektu kitokia. Dėl miesto archyvo žūties XVII a. ankstyvoji Magdeburgo istorija nėra pakankamai dokumentuota. Neišlikusi ir „klasikinė“ miesto teisės suteikimo privilegija. Pirmą kartą rašytiniuose šaltiniuose Magdeburgas paminėtas 805 m. kaip prekyvietė rytiniame Karolio Didžiojo imperijos pakraštyje. X a. jis tapo arkivyskupijos centru, pastarąjį šimtmetį siekia ir fragmentiški duomenys apie Magdeburge įsikūrusių pirklių bendruomenę. Vėlesni šaltiniai atskleidžia šios bendruomenės savarankiškumo stiprėjimą ir įgalina kalbėti apie savival-

⁴ EBEL, F. Die Bedeutung deutschen Stadtrechts im Norden und Osten des mittelalterlichen Europa. Lübisches und Magdeburgisches Recht als Gegenstand von Kulturtransfer und Träger der Moderne. In EBEL, F. *Unseren fruntlichen grus zuvor. Deutsches Recht des Mittelalters im mittel- und osteuropäischen Raum. Kleine Schriften*. Hrsg. von A. FIJAL, H.-J. LEUCHTE, H.-J. SCHIEWER. Köln-Weimar-Wien, 2004, S. 390; EBEL, F. *Des spreke wy vor eyn recht... – Versuch über das Recht der Magdeburger Schöppen (Ersterveröffentlichung)*. In EBEL, F. *Unseren fruntlichen grus zuvor...*, S. 423; KARPAVIČIENĖ, J. Magdeburgo teisė: ištakos ir transformacijos. *Lietuvos miestų istorijos šaltiniai*. Kn. 3. Vilnius, 2001, p. 186–191. Plg. ENGEL, E.; JACOB, F. D. *Städtisches Leben im Mittelalter. Schriftquellen und Bildzeugnisse*. Köln-Weimar-Wien, 2006, S. 13–18.

⁵ LÜCK, H. Magdeburger Law as a Defining Factor of the Identity of the European Family of Cities. In *Europejskie miasta prawa Magdeburgskiego. Tradycja, dziedzictwo, identyfikacja (European cities of Magdeburg Law. Tradition, Heritage, Identity)*. Kraków, 2007, s. 138.

⁶ EBEL, W. *Deutsches Recht im Osten...*, S. 12; EBEL, W. Lübisches Recht. In *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*. Bd. 3. Berlin, 1984, Sp. 78.

dos užuomazgas. XII a. šaltiniuose bendruomenės nariai jau vadinami miestiečiais (*cives*). Ankstyviausias istorikams žinomas Magdeburgo teisės šaltinis – miesto siuzereno, Magdeburgo arkivyskupo Wichmanno (Wichmann), 1188 m. privilegija – nėra lokacijos dokumentas. Šiame nedidelės apimties teisinių nuostatų rinkinyje fiksuojami konkretūs baudžiamosios teisės ir teismo proceso aspektai. Jis rodo jau gerokai pasistūmėjusį miesto teisės klostymosi reiškinį ir liudija miesto socialinio brendimo evoliuciją. Pastarajame dokumente netiesiogiai fiksuojama fragmentiška informacija apie miestiečių sociumo struktūrą ir miesto sąrangos elementus⁷.

Intensyvėjant ir teritoriškai plečiantis miestų raidai, ėmė išsiskirti anksčiau miesto teisės privilegijas turėjusios vietovės, kurias pradėta nurodyti kaip pavyzdį naujai steigiamiems miestams ar miesto juridinį statusą gaunančioms gyvenvietėms. Taip formavosi tam tikros miestų grupės ir miesto teisių šeimos, kurių branduolį sudarydavo vadinamieji „motininiai“ (vok. *Mutterstadt, Mutterstädte*) ir keletas, keliolika, kartais keliasdešimt ir daugiau „dukterinių“ (vok. *Tochterstadt, Tochterstädte*) (tai nėra savivardžiai ar istorinių šaltinių žodžiai, o daugiausia vokiečių teisės istorikų vartojami mokslo terminai⁸), arba filijinių miestų. Antai pirmojoje suteiktyje Liubekui tokiu pavyzdžiu buvo nurodytas Vestfalijos miestas Soestas, iš kurio, kaip manoma, ir buvo daugiausia po 1157 m. gaisro į Liubeką atsikėlusiu naujakurių. Vėliau pats Liubekas išsiplėtė ir tapo juridine metropolija daugeliui kitų vietovių. Vien vokiečių gyvenamoje erdvėje būta keliolikos tokių miesto teisių šeimų tipų, iš kurių svarbiausiais tapo Liubekas ir Magdeburgas⁹.

Pirminės konkretaus miesto teisės suteiktys tam tikrai gyvenvietei nereiškė aname mieste funkcionavusių teisių santykių mechaninio perkėlimo ar obligatyvaus jų diegimo, o visų pirma žymėjo tik filijinio miesto juridinio statuso formalų įteisinimą. Šiame kontekste tampa suprantama, kodėl pirmieji Magdeburgo ar Liubeko teisių transfero pavyzdžiai chronologiškai yra ankstyvesni už seniausius žinomus šių miestų teisės turinio užrašymus. Antai Halė, Leipcigas, Stendalis, Jüterbogas Magdeburgo teisę gavo XII a. 6–8-ajame dešimtmėčiais, o vieno iš svarbiausių išsamesnių šios teisės pirminių šaltinių, vadinamojo „Saksų Weichbildo“ (vok. *Sächsisches Weichbild*) ankstyvoji dalis buvo surašyta tik apie XIII a. vidurį¹⁰. Hamburgo Naujamiesčio gyventojams miesto siuzerenas dar 1188 m. nurodė už baudžiamuosius nusikaltimus taikyti Liubeko mieste įprastas bausmes – tai pirmas žinomas Liubeko teisės transfero paminėjimas. Rostokui *ius Lubicense* buvo suteikta 1218 m. Tuo tarpu ankstyvieji šio miesto teisės rinkiniai buvo surašyti tik po 1226 m.

Miestuose aktyvesnio ūkinio ir socialinio gyvenimo specifika skatino taip pat ir teisių santykių intensyvėjimą, šių apimties augimą ir brandino poreikį besiklostančius juridinius papročius užrašyti, suteikiant jiems teisės normų pavidalą ir fiksuojant tam tikruose teisės rinkiniuose. Tai ne tik palengvino miestų sąrangos institucijų susipynusios, dažnai nediferencijuotos ūkinės, administracinės ir teisinės veiklos funkcionavimą, bet ir imanentiškai lėmė miestų teisių sklaidą. Filijinių miestų siuzerenai, vėliau ir patys miestiečiai kreipdavosi į juridines metropolijas ir prašydavo atsiųsti surašytus, dažniausiai platesnės apimties rinkinius, vadinamuosius „teisės bylojimus“ (vok. *Rechtsweisungen, Rechtsmitteilungen*) arba tiesiog „savąsias teises“. Šiame kontekste prisimintinas ir Klaipėdos pavyzdys. Vokiečių ordino krašto magistro Livonijoje ir Ordino brolių bei Kuršo vysku-

⁷ LIEBERWIRTH, R. *Das Privileg des Erzbischofs Wichmann und das Magdeburger Recht* (Sitzungsberichte der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Philologisch-historische Klasse, Bd. 130, Hf. 3). Berlin, 1990.

⁸ KROESCHELL, K. *Deutsche Rechtsgeschichte*. Bd. 1: *Bis 1250*. 10. Aufl. Opladen, 1992, S. 255.

⁹ *Ibid.*, S. 254–255; LÜCK, H. *Magdeburger Law...*, s. 139.

¹⁰ Išsamiau apie tai žr.: KARPAVIČIENĖ, J. *Magdeburgo teisė...*, p. 194, 201.

po prašymu, Liubeko miesto tarėjai 1254 m. nusiuntė „miestui Memelburge“ („civitati in Memelborg“) „Liubeko miesto teises“ („iura civitati Lubicensi“)¹¹. Šio rinkinio, mokslo literatūroje dažniausiai vadinamo tiesiog kodeksu, vėlesnis nuorašas yra publikuotas¹² ir žinomas Liubeko teisės tyrėjų¹³. Istoriografijoje pateikiamas ir kitas faktas. Iš taip pat imperijos miesto statusą turėjusio Dortmundo tiksliau nedatuoto rašto (apie 1254 m.) sprendžiama, kad tie patys Klaipėdos steigėjai su panašiu pageidavimu buvo kreipęsi ir į minėtąjį miestą. Vokiečių teisės istorikų darbuose tebešmėkščioja hipotetinė prielaida, kad tai galėjęs būti ir daugiau analogų turintis atvejis, kurį reikėtų traktuoti kaip tam tikrą miesto siuzerenų bandymą artimiau ir tiksliau susipažinti su kito miesto teise. Tačiau į klausimą, kodėl buvo pasirinkta Liubeko teisė, nepateikiamas atsakymas¹⁴. Manytina, kad, be kita ko, tai lėmė ir Vokiečių ordino vicemagistro Livonijoje konkretūs sumanymai pritraukti atvykėlius būtent iš Liubeko¹⁵ ir šio miesto didesnis aktyvumas Livonijoje¹⁶.

Minėtinas dar vienas tarpmiestinės komunikacijos brandžiaisiais viduramžiais pavidalas, taip pat paaiškinantis miestų teisių plitimo mechanizmus. Tai vadinamasis *Rechtszug* reiškiny – teisinės informacijos gavimo būdas ir rašytinės komunikacijos tarp vieno ar kito miesto teisės grupei priklausančių gyvenviečių. Tam tikros juridinės metropolijos teisės suteikimas konkrečiai vietai taip pat reiškė ano miesto teisėjų autoriteto pripažinimą ir galimybę į juos kreiptis tais atvejais, kai filijiniame mieste iškildavo teisinių neapibrėžtumų. Tokio „pamokymo“ galėjo ieškoti ne tik teisėjai, bet savo iniciatyva ir besibylinėjančios šalys. Tai nebuvo apeliacija į aukštesnę instanciją šiuolaikine prasme: juridinės metropolijos teisėjai (Liubeko tai buvo miesto tarybos nariai, Magdeburge – vadinamieji suolininkai (lot. *scabini*, vok. *Schöffe*)) neperžiūrėdavo klausėjų pusės sprendimo, o tik pasiūsdavo savo „ištarmę“ (vok. *Rechtspruch*, *Schöffenspruch*, vėliau *Urteil*, lenk. *Ortyle*), kaip analogišku ginčytinu atveju būtų teisiama metropolijoje „pagal jų miesto teisę“. Antai, pasak Wilhelmo Ebelio (Wilhelm Ebel), „Liubeko teisės suteikimas nebuvo vienkartinis įvykis, jis tik tarp „motininio“ ir „dukterinio“ [ar net „anūkinio“] miestų sudarydavo pagrindą ilgalaikiam ryšiui, kuris reiškėsi kaip pamokymų apie suteiktos teisės turinį nuolatine praktika“¹⁷. Atsiųstieji arba gautieji (jei interesantai iš filijinio miesto asmeniškai nuvykdavo į teisės metropoliją) atsakymai nebuvo privalomi, tačiau tapdavo svariais argumentais, priimant klausėjams palankesnius sprendimus. Nuo XIV a. Liubeko šis reiškiny patyrė tam tikrą modifikaciją: miesto taryba nagrinėdavo tik skundus dėl filijinių miestų teismų sprendimų. Tokia praktika jau laikytina apeliacijų moderniaja prasme analogu¹⁸.

Paprastai teisinės informacijos gavėjai įrašydavo šias ištarmes savojo miesto knygose, kuriose taip pat fiksuodavo ir lokalią teisinę praktiką. Taip susiklostė autentiški teisės rinkiniai, kuriuose konkrečios juridinės metropolijos teisės nuostatos buvo pritaikomos ir išplėtojamos. Pavyzdžiui,

¹¹ *Preußisches Urkundenbuch. Politische Abtheilung*. Bd. 1: *Die Bildung des Ordensstaats*. 1. Hälfte. Hrsg. von R. PHILIPPI. Königsberg, 1882, S. 217–218, Nr. 291.

¹² METHNER, A. Das Lübisches Recht in Memel. *Altpreußische Forschungen*, 1933, Hf. 2, S. 262–298.

¹³ SCHUBART-FIKENTSCHER, G. Op. cit., S. 376.

¹⁴ Ibid., S. 375–376. Plg., EBEL, F. Von der Elbe zur Düna..., S. 38.

¹⁵ РОГАЧЕВСКИЙ, А. *Очерки по истории права Пруссии XIII–XVII вв. (По материалам рукописных собраний Берлина и Санкт-Петербурга)*. Санкт-Петербург, 2004, с. 70–71; *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch, nebst Regesten*. Hrsg. von F. G. BUNGE. Bd. 1. Reval, 1853, S. 460–462, Nr. 362.

¹⁶ EBEL, W. *Deutsches Recht im Osten...*, S. 13.

¹⁷ EBEL, W. *Lübisches Recht*. Bd. I. Lübeck, 1971, S. 103.

¹⁸ EBEL, W. *Lübisches Recht*. In *Handwörterbuch...*, Sp. 81; EBEL, F. *Die Bedeutung...*, S. 399.

Silezijos mieste Vroclave (vok. *Breslau*) pirminiais Magdeburgo teisės šaltiniais paremta ir jau vietines realijas atspindinti medžiaga apibendrinta vadinamojoje „Sisteminėje Magdeburgo-Vroclavo suolininkų teisėje“ (vok. *Magdeburg-Breslauer systematisches Schöffengericht*¹⁹). Taline 1531 m. surašytas *Codex ordaliorum Lubecensium* laikomas lokalia Liubeko teisės turinio adaptacija ir išplėtojimu. Analogiškų pavyzdžių gausa liudija įvairiopa Magdeburgo ir Liubeko teisių sklaidos įtaką Europos miestų teisinės kultūros klostymuisi²⁰.

Juridinė metropolija atlikdavo tam tikras neformalaus, bet didelę faktinę reikšmę turėjusio vadinamojo aukštesniojo teismo (vok. *Oberhof*, lenk. *sąd wyższy*) funkcijas²¹. Liubeko veiklą aptariamuoju požiūriu sureikšmino ir šio miesto dominavimas Hanzoje: į Liubeko miesto tarybą plaukė teisinės informacijos paklausimai ir skundai iš Hanzos kontorų, taip pat ir iš kitų, visų pirma jūrinių miestų, kurie net formaliai nepriklausė Liubeko teisės sferai.

Magdeburgo, kaip aukštesniojo teismo, funkcijas vykdė minėtieji suolininkai – vienos iš miesto sąrangos institucijų, suolininkų kolegijos (vok. *Schöffentuhl*), nariai. Skirtingai nei Liubeko, Magdeburgo miesto valdžios organų struktūra nebuvo vienalytė. Konkrečios istorinės aplinkybės, o visų pirma Magdeburgo priklausymas bažnytiniam siuzerenui, lėmė tai, kad susiklostė dvilypė šio miesto sandara. „Teisės žinovais“ jame buvo laikomi suolininkai – arkivyskupo atstovo mieste, vadinamojo burgrafa, teismo prisiekusieji teisėjai. XIII a. jau būta dvylikos reguliarių šios kooperacijos būdu papildomos kolegijos narių, savo pareigas ėjusių iki gyvos galvos (vienas iš jų pirminkaudavo teismo posėdžiams). Dėl šaltinių stokos nėra tiksliai žinoma, kada ir kaip Magdeburge susiformavo taryba, miestą administruojantis ir ūkinį bei fiskalinį gyvenimą tvarkantis organas, ilgainiui perėmęs ir tam tikras teismo bei vilkierių leidimo funkcijas²². Iš bendruomenės renkamų vienuolikos tarėjų (lot. *consules*, vok. *Ratmänner*) ir burmistro (lot. *proconsul*, vok. *Bürgermeister*) sudaryta taryba nuo XIII a. pabaigos jau neabejotinai funkcionavo kaip atskira miesto savivaldos institucija²³. Mokslo literatūroje nekvestionuojama, kad tarp šių organų būta ir konfliktų bei įtampų. Tačiau taip pat pripažįstama, kad Magdeburgo santykiuose su filijiniais miestais juridinę metropoliją išoriškai reprezentuodavo suolininkai, juridinį autoritetą šiuo požiūriu išlaikę keletą šimtmečių.

Aptartoji rašytinė komunikacija plėtė informaciją apie juridinių metropolijų teisių konkretų turinį, sudarė objektyvias vidines prielaidas jų sklaidai visų pirma vokiečių gyvenamoje erdvėje. Konkretūs istoriniai veiksniai suponavo būtent Liubeko ir Magdeburgo teisių plėtrą į Rytus, išplėtė jų veikimo funkcinę įvairovę, lėmė teritorinę ir chronologinę sklaidą.

Liubeko teisės transferas: „šis Liubeko miestas yra pirklių miestas“

Liubeko teisės transferą visų pirma lėmė aktyvi šio miesto ūkinė bei politinė veikla Baltijos jūros erdvėje ir dominavimas Hanzos pirklių, o nuo XIV a. vidurio – ir formaliai įformintos Hanzos miestų sąjungos. Liubeko teisės adresatai buvo Baltijos jūros pietinės ir rytinės pakrančių uostai, taip pat šių ekonominiuose užnugariuose išsidėsčiusios ir pastaruosius ūkiškai aptarnavusios nedid-

¹⁹ LÜCK, H. *Magdeburger Law...*, s. 143.

²⁰ EBEL, F. *Aufzeichnung von Ratsurteilen und Schöffensprüchen im Lübecker und Magdeburger Rechtskreis*. In EBEL, F. *Unseren fruntlichen grus zuvor...*, S. 151–175.

²¹ *Ibid.*, S. 152; LÜCK, H. *Magdeburger Law...*, s. 140.

²² Apie vilkieriaus sampratą išsamiau žr.: KARPAVIČIENĖ, J. *Magdeburgo teisė...*, p. 189.

²³ EBEL, F. *Magdeburger Recht*. In EBEL, F. *Unseren fruntlichen grus zuvor...*, S. 223–224; LÜCK, H. *Magdeburger Law...*, s. 141.

delės, dažnai agrarinio pobūdžio gyvenvietės. Intensyviausiai Liubeko teisė plito XIII–XIV a. W. Ebelio duomenimis, priskaičiuojama daugiau kaip 100 šios teisės šeimai formaliai ar faktiškai priklausiusių vietovių²⁴. Pastarąją informaciją papildžius taip pat ir netiesiogine, šaltiniais ne visuomet patikimai dokumentuota medžiaga, statistika siekia 121 gyvenvietę²⁵. Žinomiausi ir seniausi Liubeko teisės miestai, be jau minėto Rostoko, buvo Vismaras (apie 1226 m.), Kylis (1232 m.), Štralzundas (1234 m.), Greifsvaldas (1250 m.). Šlėzvinge ir Holšteine priskaičiuojama apie 16, Meklenburge – apie 20, Pomeranijoje – beveik 60 Liubeko teisės sferai priklausiusių mažesnių gyvenviečių²⁶.

Gdanskas (vok. *Danzig*) Liubeko teisės privilegiją buvo gavęs apie XIII a. vidurį. Yra žinoma, kad apie 1263 m. Gdanskui buvo nusiųstas Liubeko teisės rinkinys, nors nėra duomenų apie tai, ar bandyta jį faktiškai taikyti. Po 1308 m. šis miestas pateko į priklausomybę Vokiečių ordino, kuris 1346 m. pervedė Gdansko bendruomenę į Kulmo teisės sferą²⁷. Iš Vokiečių ordino prūsiškose valdose buvusių gyvenviečių XIII–XIV a. Liubeko teisės privilegijas, be Klaipėdos (prūsiškajai Vokiečių ordino šakai perleista 1328 m.), formaliai turėjo tik Elbingas (lenk. *Elbląg*) ir dar kelios nedidelės vietovės²⁸. Šios teisės pavyzdžiu tebuvo pagrįstos dviejų gyvenviečių Varmijos vyskupystėje – Braunsbergo (lenk. *Braniewo*, 1284 m.) ir Frauenburgo (lenk. *Frombork*, 1310 m.) – lokacijos²⁹. Istorinėje literatūroje atkreipiamas dėmesys į Vokiečių ordino ambivalentišką laikyseną Liubeko teisės atžvilgiu: viena vertus, pastaroji vertinta kaip atvykėlių kolonistų pritraukimo priemonė, kita vertus, – siekta riboti šios teisės plitimą ir eliminuoti Liubeko ūkinę bei politinę konkurenciją Pabaltijyje³⁰. Minėti interesai tiesiogiai susikirto Elbinge. Po įtemptų Vokiečių ordino ir naujakurių santykių preliudijos šio miesto lokacija vis dėlto įvyko Liubeko teisės privilegijos pagrindu (1246 m.), tačiau daugelis Elbingo sąrangos ir teismų struktūros elementų buvo faktiškai artimesni Magdeburgo bei Kulmo teisių nuostatoms³¹. Pažymėtina, kad Elbingas po ilgalaikių ginčų su Vokiečių ordinu išsikovojo galimybę realiai naudotis lokacinėje privilegijoje užfiksuota teise kreiptis į Liubeko miesto tarybą kaip į juridinę metropoliją³². Tačiau kitoms vietovėms, tarp jų ir Klaipėdai, ši teisė nebuvo pripažinta³³. Friedricho Ebelio (Friedrich Ebel) duomenimis, tokią juridinę jungtį su metropolija neabejotinai turėjo tik 35 Liubeko teisės miestai³⁴.

²⁴ EBEL, W. *Lübisches Recht*. In *Handwörterbuch...*, Sp. 78–79.

²⁵ EBEL, W. *Lübisches Recht*. Bd. I..., S. 29–102; EBEL, F. *Die Bedeutung...*, S. 391.

²⁶ EBEL, W. *Lübisches Recht*. In *Handwörterbuch...*, Sp. 79.

²⁷ РОГАЧЕВСКИЙ, А. *Очерки по истории...*, с. 87–88. Plg., CZAJA, R. *Miasta pruskie a zakon krzyżacki. Studia nad stosunkami między miastem a władzą terytorialną w późnym średniowieczu*. Toruń, 1999, s. 25–26.

²⁸ Tyrinėtojai pažymi, kad XIV a. viduryje Vokiečių ordino laikysena Liubeko teisės atžvilgiu kiek suminkštėjo. Antai Vokiečių ordino didysis magistras Winrichas von Kniprode (Winrich von Kniprode), siekdamas sudaryti palankesnes sąlygas Klaipėdos raidai, 1365 m. atnaujino Liubeko teisės privilegiją. Šia teise buvo pagrįstos Helos (1378) ir veikiausiai Ėbos (1357) lokacijos (РОГАЧЕВСКИЙ, А. *Очерки по истории...*, с. 88).

²⁹ РОГАЧЕВСКИЙ, А. *Очерки по истории...*, с. 61, 67, 72, 88.

³⁰ *Ibid.*, с. 42–44, 72 ir kt.

³¹ *Ibid.*, с. 61–62; CZAJA, R. *Op. cit.*, s. 19–20.

³² EBEL, W. *Lübisches Recht*, Bd. I..., S. 81–82; РОГАЧЕВСКИЙ, А. *Очерки по истории...*, с. 72.

³³ EBEL, W. *Lübisches Recht*. In *Handwörterbuch...*, Sp. 79; EBEL, F. *Von der Elbe zur Düna...*, S. 38.

³⁴ EBEL, F. *Die Bedeutung...*, S. 399.

Ilgiausiai Liubeko teisę rytinėje Baltijos jūros erdvėje išlaikė Talinas (Liubeko teisės suteiktis 1248 m.). Pavieniai Liubeko teisės elementai jame žinoti net iki XX a. pradžios³⁵. Dėl didelio atstumo iki teisinės metropolijos šio miesto bendruomenei buvo padaryta išimtis: skirtingai nei klausėjai iš kitų filijinių miestų, kurie į Liubeko miesto tarybą turėdavo kreiptis asmeniškai ar per įgaliotuosius asmenis, Talino gyventojus su „motininiu“ miestu siejo tik rašytinė komunikacija³⁶. Tam tikra išimtimi laikytina Ryga. Ji buvo gavusi glaudžiai genetiškai ir turinio požiūriu su Liubeko teise susijusios Hamburgo teisės privilegiją, kurios pagrindu ilgainiui išplėtojo savitą Rygos miesto teisės atmainą.

Pirmieji Liubeko teisinių papročių rankraštiniai rinkiniai lotynų kalba atsirado po 1226 m. Tarybos nurodymu jie buvo surašomi miesto kanceliarijoje. Šie tekstai buvo naudojami miesto vidinėms reikmėms, taip pat siunčiami ir į filijines gyvenvietes. Ankstyvųjų redakcijų apimtis nedidelė. Antai vadinamąjį Dancigo kodeksą sudarė apie 90 artikulų³⁷. Po 1270 m. jau žinomi vidurine vokiečių žemaičių kalba parašyti rankraščiai, kurių apimtis iki XIV a. išaugo beveik iki pustrėčio šimto straipsnių. XVI a. pradžioje pasirodė ir pradėtos publikuoti autorinės Liubeko teisės kompiliacijos. Miesto tarybos užsakymu 1586 m. išspausdinta vadinamoji „Reviduota Liubeko miesto teisė“ (originalus pavadinimas *Der Kayserlichen Freyen und des Heiligen Reichs Stadt Lübeck statuta und Stadtrecht*) apėmė daugiau kaip 400 artikulų. Vėlesniais šimtmečiais, jau sumenkėjus Liubeko vaidmeniui bei siaurėjant jo teisės įtakai, pasirodė ir literatūrinių šios teisės perdirbinių. Skirtingai nei Saksų-Magdeburgo teisės šaltinių analogai, Liubeko teisės vėlesnės redakcijos nepatyrė Romėnų teisės recepcijos įtakos³⁸.

Liubeko teisės tyrėjai svarbiausiu šio miesto sąrangos bruožu laiko pastarosios vienalytiškumą: dominuojantį vaidmenį Liubeko turėjo miesto taryba. Tiesa, pradiniam rados etape žinota ir miesto siuzereno atstovo mieste – vaito (vok. *Vogt*) – savarankiška institucija. Tačiau XIII a. viduryje miestas šią pareigybę išsipirko. Vaitas ir du miesto tarybos deleguoti asesoriai (vadinamieji *Gerichtsherren*) veikė lyg ir žemesnioji teismo instancija: sprendė smulkesnes bylas, svarbesnes parengdavo tolesniam tarybos nagrinėjimui, taip pat atliko notarines funkcijas. Pagrindinis Liubeko valdžios organas, turėjęs administracines, įstatymų leidybos (teisė skelbti vilkierius) ir teismines prerogatyvas, buvo miesto taryba. Ji, kaip minėta, veikė ir kaip aukštesnysis teismas Liubeko teisės miestams. Šią instituciją sudarė 24 tarėjai, pareigas užimdavę iki gyvos galvos. Mokslininkai pažymi ilgainiui išryškėjusias oligarchizacijos tendencijas: vakuojančios vietos taryboje buvo papildomos kooptacijos būdu iš apibrėžto skaičiaus turtingų pirklių giminių, hierarchizuotoje miesto sociumo struktūroje užėmusių „status aristocraticus“³⁹.

Liubeko teisės turinio konkrečios nuostatos kaip tik ir fiksuoja vientisę miesto sąrangos struktūrą. Materialiojoje teisėje daug vietos skirta pirklių verslo santykių teisiniam reguliavimui, jūrinės prekybos reglamentavimui, žvejybos teisei, taip pat daiktinei ir prievolių teisėms⁴⁰. Smulkiai detalizuojami nuosavybės įsigijimo ir įteisinimo būdai, sukonkretinamas laidavimo institutas,

³⁵ EBEL, W. *Deutsches Recht im Osten...*, S. 16.

³⁶ *Ibid.*, S. 14.

³⁷ EBEL, W. *Lübisches Recht*. In *Handwörterbuch...*, Sp. 80.

³⁸ *Ibid.*, Sp. 84.

³⁹ *Ibid.*, Sp. 81–82.

⁴⁰ Minėtos „Reviduotos Liubeko miesto teisės“ (1586 m.) įžangoje rašoma: „Diese Stadt Lübeck eine Kaufmann Stadt ist, auff Handel und Wandel gewiedmet ist, dabey Trew und Glauben sein mus“ (EBEL, W. *Deutsches Recht im Osten...*, S. 16).

preciziškas dėmesys skiriamas skolų santykių reguliavimui, apibrėžiamos bausmės už saiko bei svorio falsifikavimą ir pan.⁴¹

Liubeko teisės arealo laipsnišką mažėjimą, prasidėjusį XV a. pabaigoje, lėmė objektyvios priežastys. Šv. Romos (Vokiečių) imperijos atskirose srityse ankstyvųjų naujųjų laikų pradžioje išryškėjusios teritorinės politinės valdžios stiprėjimo ir teisinių sistemų modernizavimo tendencijos siaurino Liubeko, kaip aukštesniojo teismo, veiklos apimtį. Hanzos ūkinės bei politinės reikšmės mažėjimas savo ruožtu taip pat silpnino šio miesto teisės autoritetą. Liubeko teisės elementai XVI–XVII a. pamažu buvo arba išstumti, arba integruoti į atskirose imperijos dalyse besiklostančias centralizuotas teises sistemas. Tačiau pačiame Liubeke ir kai kuriuose miestuose (pvz., Vismare, Rostoke) pavieniai šios teisės institutai formaliai galiojo iki XIX a. pabaigos⁴².

Magdeburgo teisės sklaidos teritorinės, tematinės, chronologinės dimensijos

1. „Hiruff sprechen wir scheppen zcu Maydeburg eyn recht“: Magdeburgo teisė gimtojoje erdvėje. Magdeburgo suolininkų „ištarmių“⁴³ ir „teisinių bylojimų“ pavidalu konkrečios Magdeburgo teisės nuostatos visų pirma plito vidinėse imperijos srityse⁴⁴. „Miestų su Magdeburgo teise skaičius yra didžiulis. Vidurio Vokietijoje (nuo Pomeranijos šiaurėje iki Lužitėnų ir Meiseno marškos pietuose bei vakaruose) jų priskaičiuojama per šimtą“⁴⁵. Kadangi senasis Magdeburgo miesto archyvas nėra išlikęs, būtent šiems adresatams iš juridinės metropolijos keletą šimtmečių siūsta medžiaga jau nuo XVIII a. tapo mokslininkų susidomėjimo objektu. Jos rinkimas, sisteminimas ir tyrimai, kurie pastaruoju metu itin suintensyvėjo, įgalina rekonstruoti pirminį autentišką Magdeburgo teisės turinį⁴⁶.

XV a. aptartoji komunikacija sulėtėjo, o XVI a. apskritai ėmė trūkinėti. Magdeburgo suolininkai – ne profesionalūs juristai, o tik teismo praktikai – laikėsi neigiamos pozicijos Romėnų ir Kanonų teisių atžvilgiu. Ankstyviesiems naujesiems laikams būdinga teisės profesionalizacija sudarė prielaidas pagal prigimtį viduramžiškų santykių nykimui, atskirose Vokiečių imperijos dalyse pradėti uždrausti buvusių filijinių miestų ryšiai su juridine metropolija. Ribojama apimtimi ir su pertrūkiomis ši komunikacija kai kur dar išliko iki 1631 m., kuomet Trisdešimties metų kare Magdeburgas buvo sugriautas, o jo suolininkų archyvas sunaikintas⁴⁷.

2. Magdeburgo teisės transfero į rytus pradžia. Magdeburgo teisės plėtra į rytus mokslo literatūroje aiškinama ne tik Magdeburgo suolininkų kūrybine potenciala ir juridiniu autoritetu, bet didesne dalimi – ir šios teisės sąsajomis su naujų teritorijų įsisavinimo (*melioratio terrae*) ir migracijos procesais Europoje brandžiaisiais bei vėlyvaisiais viduramžiais, o ypač su vadinamuoju vokiečių rytų apgyvendinimu (*deutsche Ostsiedlung, deutsche Ostbesiedlung*). Tai, be kita ko, lėmė geo-

⁴¹ EBEL, W. Lübisches Recht. In *Handwörterbuch...*, Sp. 82–83.

⁴² Ibid., Sp. 83–84.

⁴³ Dažna Magdeburgo suolininkų „ištarmė“ buvo pradedama tipiška formule: „was hierumb recht sey Meideburg. Hiruff sprechen wir scheppen zcu Maydeburg eyn recht“: WEITZEL, J. Zum Rechtsbegriff der Magdeburger Schöffn. In *Studien zur Geschichte des sächsisch-magdeburgischen Rechts in Deutschland und Polen* (Rechtshistorische Reihe, Bd. 10). Hrsg. von D. WILLOWEIT, W. SCHICH. Frankfurt a.M u.a., 1980, S. 73.

⁴⁴ EBEL, W. *Deutsches Recht im Osten...*, S. 18.

⁴⁵ EBEL, F. *Des spreke wy vor eyn recht...*, S. 435.

⁴⁶ EBEL, F. *Aufzeichnung von Ratsurteilen...*, S. 151–175, EBEL, F. *Des spreke wy vor eyn recht...*, S. 423–511.

⁴⁷ LÜCK, H. *Magdeburger Law...*, s. 141–142.

politinė Magdeburgo padėtis, aktyvi Magdeburgo arkivyskupų organizacinė veikla, kuri nuo XII a. vidurio apėmė ir į rytus nuo Elbės gyvenusius slavų teritorijas; vėliau tam įtakos turėjo ir Vidurio Rytų Europos valdovų bei vietinių, slavų ir vengrų, kunigaikščių iniciatyvos.

Dar XII a., apgyvendinant vidines imperijos sritis (į šiuos procesus, be įvairių vokiečių etninių grupių, taip pat įsitraukė ir flamai bei kitų istorinių sričių Nyderlanduose gyventojai), ėmė klostytis naujakurių padėtį apibrėžę elementai: asmens laisvė, teisė paveldėtina valdyti nustatyto dydžio žemės sklypus, turtinės garantijos, tiksliai reglamentuotos prievolės ir ūkinės lengvatos, nausėdijų bendruomenių savitvarka, atskiras teismas⁴⁸. Naujų teritorijų apgyvendinimui plečiantis taip pat ir slavų bei vengrų erdvėje, XIII a. išsikristalizavo naujakurių statusą apibrėžiantis terminas „vokiška teisė“ (*ius t(h)eutonicale*, ilgainiui įsivyravo apibrėžtis *ius t(h)eutonicum*). Šios teisės suteikčių pagrindu buvo kuriami naujasodžiai ir miestai, pastariesiems dažniausiai pavyzdžiu nurodant Magdeburgą ar jo filijinius miestus. Taip į rytus buvo transportuojami „Saksų veidrodis“ (vok. *Sachsenspiegel*) ir kai kurie kiti Magdeburgo teisės šaltiniai. Antai vien dabartinėje Čekijoje nuo XIII a. *ius t(h)eutonicum* privilegijas, tarp jų ir Magdeburgo teisės suteiktis, buvo gavę keli šimtai vietovių. Tam tikri pastarosios teisės elementai yra dokumentuoti Prahoje (vėliau šis miestas priklausė Vienos teisės sferai). *Ius t(h)eutonicum* ir įvairialypių jos šaltinių, taip pat ir „Saksų veidrodžio“, pasklidimas dabartinių Slovakijos ir Vengrijos teritorijose siejamas su vokiečių atvykėlių įsikūrimu kalnakasybos regionuose, ypač suintensyvėjusiu po mongolų-totorių antplūdžio XIII a. Tam tikrų Magdeburgo teisės elementų žinoma Budoje (dabartinio Budapešto dalis)⁴⁹.

3. Saksų-Magdeburgo teisė Lenkijoje. Ženkiausią postūmį aptariamams procesams suteikė *ius t(h)eutonicum* plitimas Silezijoje, kuri laikoma tam tikra Magdeburgo teisės tolesnės sklaidos istorinėje Lenkijoje laidininke⁵⁰. Šroda Śląska miesto, kuriam lokacijos kūrimo metu 1235 m. buvo suteikta Magdeburgo teisė, vardu imta vadinti kita Magdeburgo teisės atmaina Lenkijoje (*prawo średskie*). Wrocławas⁵¹ tapo juridine metropolija daugiau nei 65 vietovėms, tarp jų Poznanei (1253 m.) ir Krokuvai (1257 m.)⁵².

Svarbu pažymėti, kad jau istorinėse Čekijos srityse, Vengrijoje, o ilgainiui ir Lenkijoje, *ius t(h)eutonicum* prarado tiesioginį ryšį su išorine emigracija. Šios teisės privilegijos pradėtos suteikti taip pat ir vietos gyventojams, jos tapo juridine priemone apgyvendinant teritorijas ir steigiant tiek miesto tipo gyvenvietes, tiek ir kaimavietes. Etninė *ius t(h)eutonicum* reikšmė retušavosi, išryškėjo jos funkcinė paskirtis. Rolfas Lieberwirthas (Rolf Lieberwirth) vaizdžiai pažymėjo, kad vokiečių teisė (*ius t(h)etonicorum*) tapo „vokiška teise“ (*ius t(h)eutonicale*, vėliau *ius*

⁴⁸ ПОГАЧЕВСКИЙ, А. *Очерки по истории...*, c. 47–49. Taip pat žr.: LIEBERWIRTH, R. Einführung oder Rezeption? Mittelalterlich deutsches Recht in slawischen Herrschaftsgebieten. Das Beispiel: Polen. In *Rechts- und Sprachtransfer in Mittel- und Osteuropa. Sachsenspiegel und Magdeburger Recht* (Ivs Saxonicum-Maidebvrngense in Oriente, Bd. 1). Hrsg. von E. EICHLER, H. LÜCK. Berlin, 2008, S. 169–170.

⁴⁹ LÜCK, H. Einführung: Das sächsisch-magdeburgische Recht als kulturelles Bindeglied zwischen den Rechtsordnungen Ost- und Mitteleuropas. In *Rechts- und Sprachtransfer in Mittel- und Osteuropa. Sachsenspiegel und Magdeburger Recht* (Ivs Saxonicum-Maidebvrngense in Oriente, Bd. 1). Hrsg. von E. EICHLER, H. LÜCK. Berlin, 2008, S. 17–23.

⁵⁰ LÜCK, H. *Magdeburger Law...*, s. 142–143.

⁵¹ Šio miesto lokacija istoriografijoje datuojama skirtingai. Nurodomi laikotarpiai iki 1214 m. (BOGUČKA, M.; SAMSONOWICZ, H. *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbirowej*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, 1986, s. 85), iki 1241 m. (LÜCK, H. *Magdeburger Law...*, s. 143), 1241–1242 ir 1261 m. (KAMIŃSKA, K. *Lokacje miast na prawie magdeburskim na ziemiach polskich do 1370 r. (Studium historycznoprawne)*. Toruń, 1990, s. 78–79).

⁵² EBEL, W. *Deutsches Recht im Osten...*, S. 18.

t(h)eutonicum)⁵³. Šią teisę gavusių vietovių skaičius perkopia tūkstančius. Toks daugialypis reiškiny – jį įvairiais aspektais nagrinėja ūkio ir socialinės istorijos specialistai, miestų ir kultūros istorikai, teisės istorijos tyrėjai – mokslo literatūroje vadinamas „vokiečių kolonizacija ir kolonizacija vokiškos teisės pagrindu“⁵⁴.

Miestiškos gyvenvietės istorinėje Lenkijoje daugiausia buvo kuriamos Magdeburgo teisės privilegijų pagrindu. Antai Silezijoje jau XIII a. jos siekė apie 80 nuošimčių⁵⁵, vėliau šioje ir kitose Lenkijos istorinėse srityse sudarė absoliučią daugumą lokacijų. Todėl nuo XIV a. Lenkijoje sąvokos *ius t(h)eutonicum* ir *ius Maideburgense* pradėtos vartoti sinonimiškai⁵⁶. Išsikristalizavo ir apibendrinta *ius t(h)eutonicum Maideburgense* apibrėžtis, aprėpusi „saksų žemės ir Magdeburgo miesto teises“⁵⁷. Mokslo literatūroje šį genetinį ir taikomąjį ryšį įkūnija Saksų-Magdeburgo teisės kategorija⁵⁸.

Politiniais ir praktiniais tikslais Kazimieras Didysis XIV a. viduryje Krokuvoje įsteigė teismą *Ius supremum Theutonicale* (nuo XV a. vadintą *Ius supremum Maydeburgense*), kuris tapo aukštesniojo teismo analogu daugelyje Magdeburgo teisę Lenkijoje turėjusių gyvenviečių. Taip laipsniškai buvo nutraukiama tiesioginė komunikacija su juridinės metropolijos suolininkais, tačiau sudarytos taip pat ir institucinės prielaidos Magdeburgo teisės teritorinei plėtrai ir jos turinio plėtočiai. Apibrėžtesnį pavidalą įgavo šios teisės šaltiniai. Jais Lenkijoje visų pirma laikyti „Saksų veidrožio“ dalis *Landrecht* ir *Sächsisches Weichbild*⁵⁹. XIII a. pabaigoje ir XIV a. Lenkijoje išversti į lotynų kalbą, jie plito rankraščiais. Aktyvi Kazimiero Didžiojo veikla plėtojant vidinį Lenkijos teritorijų apgyvendinimą dar labiau padidino ir sutankino Magdeburgo teisės arealą. Šios teisės privilegijų pagrindu įkurtų miestų lokacijų įvairiose Lenkijos srityse XIV a. pabaigoje būta apie pustrėčio šimto⁶⁰. Iki XVI a. pradžios šis skaičius išaugo beveik trigubai⁶¹.

Vienu iš svarbiausių skiriamųjų bruožų, būdingų Magdeburgo teisę Lenkijoje turėjusiems miestams, nepaisant lokalaus ir istoriškai kitusio daugiavariantiškumo, buvo dvilypė jų sąranga, kartoju-

⁵³ LIEBERWIRTH, R. *Das sächsisch-magdeburgische Recht als Quelle osteuropäischer Rechtsordnungen* (Sitzungsberichte der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Philologisch-historische Klasse, Bd. 127, Hf. 1). Berlin, 1986, S. 4.

⁵⁴ Išsamiau apie tai žr.: *Die deutsche Ostsiedlung des Mittelalters als Problem der Europäischen Geschichte* (Vorträge und Forschungen, Bd. 18). Hrsg. von W. SCHLESINGER. Sigmaringen, 1975; HIGOUNET, Ch. *Die deutsche Ostsiedlung im Mittelalter*. München, 1990; LEŚNIEWSKA, D. *Kolonizacja niemiecka i na prawie niemieckim w średniowiecznych Czechach i na Morawach w świetle historiografii* (Poznańskie towarzystwo przyjaciół nauk, wydział nauk historycznych, prace komisji historycznej, t. 61). Poznań-Marburg, 2004; PISKORSKI, J. M. *Średniowieczna kolonizacja Europy Środkowej jako problem historii powszechnej i porównawczej historii historiografii. Przegląd Historyczny*, 2006, 97/2, s. 203–220.

⁵⁵ KAMIŃSKA, K. Op. cit., s. 187.

⁵⁶ EBEL, F. Die Bedeutung..., S. 391; OBLADEN, M. *Magdeburger Recht auf der Burg zu Krakau. Die güterrechtliche Absicherung der Ehefrau in der Spruchpraxis des Krakauer Oberhofs* (Freiburger Rechtsgeschichtliche Abhandlungen. Neue Folge, Bd. 48). Berlin, 2005, S. 27–28.

⁵⁷ LÜCK, H. *Magdeburger Law...*, s. 142.

⁵⁸ OBLADEN, M. Op. cit., S. 29–32; LÜCK, H. *Magdeburger Law...*, s. 142.

⁵⁹ LIEBERWIRTH, R. Einführung oder Rezeption..., S. 176; išsamiau žr.: KARPAVIČIENĖ, J. *Magdeburgo teisė...*, p. 201–203, 213–215.

⁶⁰ KAMIŃSKA, K. Op. cit., s. 197.

⁶¹ BOGUĆKA, M.; SAMSONOWICZ, H. Op. cit., s. 85; taip pat žr.: JANEK, A. *Miasta Rusi Czerwonej w nurcie modernizacji. Kontekst reform XIV–XVI w. Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, 1995, t. 43, zes. 1, S. 55–66.

si ir jau vietiškai pritaikiusi aptartą Magdeburgo institucijų struktūrą⁶². Šių miestų juridinę praktiką vienijo ir tai, kad joje funkcionavo tie patys Magdeburgo teisės šaltiniai, nors šie niekuomet nebuvo oficialiai sankcionuoti kaip miestų įstatymai. Jie Lenkijoje buvo adaptuojami, sisteminami, o XVI a. pradėti publikuoti. Tyrinėtojai pažymi, kad pastarieji procesai, be kita ko, buvo sąlygojami ir Romėnų teisės recepcijos ir savo ruožtu prisidėjo prie pastarosios sklaidos Lenkijoje⁶³. Antai Krokuvos miesto raštininko M. Jaskiero originalus lotyniškas „Saksų veidrodžio“ ir *Sächsiches Weichbild* vertimas (1535 m.) su įterptomis romanizuotomis glosomis buvo rekomenduotas valdovo naudoti jį visuose miestuose, kuriuose taikoma Magdeburgo teisė. Originalia laikoma autoriaus sudaryta rodyklė, kurioje juridiniai terminai išdėstyti abėcėlės tvarka, pateikiamos nuorodos į atitinkamus pirminius šaltinius. Šis darbas palengvino miestų teismų darbą ir prisidėjo prie Magdeburgo teisės taikymo apimties išaugimo⁶⁴.

Tačiau esminį poveikį vidinei Saksų-Magdeburgo teisės transformacijai turėjo profesionalių Lenkijos teisininkų, kurių dažnas turėjo ir miestų juridinės praktikos patirties, darbai⁶⁵. XVI a. pasirodė šios teisės šaltinių romanizuotos redakcijos ir perdirbiniai, atskiras Magdeburgo teisės figūras kritiškai analizuojantys ir plėtojantys traktatai, o dalis šios literatūros buvo publikuota lenkų kalba. Pawełas Szczerbiczas (Paweł Szczerbicz) iš lotyniškų ir vokiškų rankraščių išvertė pirminius Magdeburgo teisės šaltinius ir paskelbė abėcėlinę rodyklę (*Speculum Saxonum albo prawo saskie i majdeburskie; Ius municipale to jest prawo miejskie majdeburskie*, 1581). Bartłomiejus Groickis (Bartłomiej Groicki) atliko dažniausiai Lenkijos miestų praktikoje cirkuliavusių Magdeburgo teisės institutų bei nuostatų originalų vertimą ir iš dalies juos komentavo (*Artykuły prawa majdeburskiego, które zowią Speculum Saxonum*, 1558). Iš keleto kitų šio teisininko plunksnai priklausiusių tekstų labiausiai paplito darbas, kuriame B. Groickis išsamiai pristatė Magdeburgo teisės miestų sąrangą, teismo procesą, kai kuriuos baudžiamosios teisės aspektus (*Porządek sądów i spraw miejskich prawa majdeburskiego w Koronie Polskiej*, 1559). Mokslininkai itin pabrėžia minėtų lenkiškų veikalų svarbą, nes būtent dėl pastarųjų Saksų-Magdeburgo teisė tapo prieinama ir žinoma Lenkijoje bei LDK⁶⁶. Istoriografijoje kartojamas teiginys, kad „XVI a. atsirado lenkiška Magdeburgo teisės atšaka, kurios turinys jau buvo labai nutolęs nuo XIII a. vokiečių paprotinės teisės tekstų“⁶⁷.

4. Magdeburgo teisė LDK. Magdeburgo teisės sklaidą LDK lėmė kitokios istorinės aplinkybės. Nors būta retų ir trumpalaikių išimčių⁶⁸, vis dėlto skirtingai nei kituose Vidurio Rytų Europos kraštuose šios teisės raida istorinėje Lietuvoje didesne dalimi nebuvo tiesiogiai susijusi su išorinės migracijos ir vidinio apgyvendinimo procesais.

Magdeburgo teisės pasirodymą rytiniame Vidurio Rytų Europos pakraštyje suponavo LDK dinastinė jungtis su Lenkija, o sklaidos pradžią žymėjo Lietuvos krikšto akcija. Pastarosios metu Jo-

⁶² LIEBERWIRTH, R. *Das sächsisch-magdeburgische Recht...*, S. 14.

⁶³ LIEBERWIRTH, R. *Einführung oder Rezeption...*, S. 178.

⁶⁴ *Ibid.*, S. 177. Išsamiau žr.: KARPAVIČIENĖ, J. Magdeburgo teisė..., p. 216–218.

⁶⁵ Išsamiau žr.: PAULI, L. Die polnische Literatur des Magdeburger Rechts im 16. Jahrhundert. In *Studien zur Geschichte des sächsisch-magdeburgischen Rechts in Deutschland und Polen* (Rechtshistorische Reihe, Bd. 10). Hrsg. von D. WILLOWEIT, W. SCHICH. Frankfurt a. M u.a., 1980, S. 150–162; LIEBERWIRTH, R. *Das sächsisch-magdeburgische Recht...*, S. 16–22.

⁶⁶ LÜCK, H. *Magdeburger Law...*, s. 144.

⁶⁷ PAULI, L. *Op. cit.*, S. 151. Taip pat žr.: LIEBERWIRTH, R. *Einführung oder Rezeption...*, S. 178.

⁶⁸ Išsamiau žr.: KARPAVIČIENĖ, J. Magdeburger Stadtrecht im Großfürstentum Litauen im europäischen Kontext. In *Akten des 36. Deutschen Rechtshistorikertages*. Hrsg. von R. LIEBERWIRTH, H. LÜCK. Baden-Baden, 2008, S. 494–495.

gailos paskelbtos privilegijos, tarp jų ir Magdeburgo teisės suteiktis Vilniui (1387 m.), mokslo literatūroje vertinamos iš istorinės perspektyvos ir laikomos priemonėmis, kurios „davė pradžią luominei visuomenei“⁶⁹, „sukūrė LDK visuomenės teisinius pagrindus“⁷⁰. Kadangi Lenkijoje tuo metu jau buvo išryškėjęs miestiškas Magdeburgo teisės raiškos aspektas, išsirutuliojęs ikimodernią savivaldą turėjusio miesto modelis ir apibrėžtą pavidalą buvo įgiję šios teisės šaltiniai, būtent tokia Magdeburgo teisės dimensija įsigalėjo ir LDK. Šios teisės privilegijos įformino ir turėjo garantuoti miestiečių socialinio sluoksnio luominius požymius. Magdeburgo teisės sklaida istorinėje Lietuvoje tapo išskirtinai miestišku, dažniausiai LDK valdančiųjų sluoksnių „iš viršaus“ inicijuojamu reiškinium⁷¹. „Lietuvos miestų savivalda imta vadinti magdeburgija“⁷². Manytina, kad jau minėtoje Jogailos privilegijoje užfiksuota apibrėžtis „vokiška [teisė], kuri vadinama Magdeburgo teise“⁷³ neturėjo etninės konotacijos ir buvo pavartota kaip *terminus technicus*, kuris tuomet įprasta ir iš Lenkijos perimta juridine forma įkūnijo Vilniaus miestiečių ir miesto gyventojų bendruomenės administracinės, prievolinės ir teisinės autonomijos pradžią.

Magdeburgo teisės sklaidos LDK priežastys, tarpiniai, raiška, ypač šią teisę turėjusių miestų sąrangos aspektai yra plačiai aptarti istoriografijoje⁷⁴. Esminiais bruožais čia referuoti tik šios teisės plėtos LDK teritorinis ir chronologinis aspektai bei kiekybiniai duomenys⁷⁵. Pirmajame etape (XIV a. pabaiga – XV a. pradžia) Magdeburgo teisės privilegijos, be Vilniaus, buvo suteiktos dar keliems miestams politiniame valstybės branduolyje (Brestui, 1390 m., Kaunui, 1408 m., Trakams). Nuo XV a. pabaigos šis procesas apėmė Palenkę⁷⁶ ir kitas slaviškąsias LDK sritis. Magdeburgo teisę gavo Gardinas (1496 m.), Polockas (1498 m.), Minskas (1499 m.), Kijevas (1494–1499 m.). Iki XVI a. vidurio ji suteikta keliasdešimčiai didesnių miestų ir vidutinio dydžio vietovių LDK valstybinėse srityse, esančiose šiandieninėse Lenkijoje, Baltarusijoje⁷⁷ ir Ukrainoje⁷⁸. Taip, perfrazuojant F. Ebelį,

⁶⁹ BUMBLAUSKAS, A. *Senosios Lietuvos istorija: 1009–1795*. Vilnius, 2005, p. 136, 186.

⁷⁰ KIAUPA, Z.; KIAUPIENĖ, J.; KUNCEVIČIUS, A. *Lietuvos istorija iki 1795 metų*. Vilnius, 2000, p. 126.

⁷¹ BARDACH, J. Ustrój miast na prawie magdeburskim w Wielkim Księstwie Litewskim do połowy XVII wieku. In BARDACH, J. *O dawnej i niedawnej Litwie*. Poznań, 1988, s. 80.

⁷² GUDAVIČIUS, E. *Lietuvos istorija*. T. 1: *Nuo seniausių laikų iki 1569 metų*. Vilnius, 1999, p. 359.

⁷³ „Jus Theutonicum quod Magdeburgense dicitur“ (DUBIŃSKI, P. *Zbiór praw y przywilejów miastu stołecznemu W.X.L. Wilnowi nadanych*. Wilno, 1788, s. 1).

⁷⁴ BARDACH, J. Op. cit., s. 72–119; KIAUPA, Z. Lietuvos miestų savivalda..., p. 163–183; KIAUPA, Z. Miestai. In *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*. Sud. V. ALIŠAUSKAS et al. Vilnius, 2001, p. 351–364; KARPAVIČIENĖ, J. *Magdeburger Stadtrecht...*, S. 489–509.

⁷⁵ Apie istorines aplinkybes, kuriomis miesto teisės privilegijos buvo suteikiamos arba atnaujinamos kiekvieniui konkrečiai LDK vietai, išsamiau žr.: RIMŠA, E. Op. cit.

⁷⁶ Šioje istorinėje srityje XV a. pradžioje vidinių teritorijų įsisavinimas vyko pavienių ir neilgalaičių Kulmo teisės suteikčių pagrindu. Nuo šio amžiaus pabaigos Palenkės miestų lokacijos buvo grindžiamas Magdeburgo teisės pavyzdžiu. Iki XVI a. vidurio ji buvo suteikta keliolikai gyvenviečių: JARMOLIK, W. *Rozwój niemieckiego prawa miejskiego na Podlasiu do Unii Lubelskiej 1569 roku*. *Przegląd Historyczny*, 1982, t. 73, zes. 1–2, S. 33, 44.

⁷⁷ Olga Keller nurodo, kad į LDK sudėtį įėjusiose baltarusiškose srityse iki XVIII a. pabaigos būta apie 120, pasak autorės, „magdeburginių“ vietovių: KELLER, O. *Geschichte, Quellen und Literatur des Magdeburger Rechts in weißrussischen Ortschaften des Großfürstentums Litauen*. In *Rechts- und Sprachtransfer in Mittel- und Osteuropa. Sachsenspiegel und Magdeburger Recht (Ivs Saxonico-Magdeburgense in Oriente*, Bd. 1). Hrsg. von E. EICHLER, H. LÜCK. Berlin, 2008, S. 105.

⁷⁸ LÜCK, H. *Magdeburger Recht in der Ukraine*. *Zeitschrift für Neuere Rechtsgeschichte*, 1990, Jhg. 12, S. 113–126; ГОШКО, Т. *Нариси з історії магдебурзького права в Україні (XVI – початок XVII ст.)*. Львів, 2002, с. 76, 127–128 ir kt.

Magdeburgo teisės eksportas išsiplėtė nuo Elbės iki Dnepro⁷⁹. Trečiajame etape (XVI a. antroji pusė – XVII a. vidurys) ši teisė LDK sklido intensyviausiai. Ji pradėta suteikinti taip pat ir mažesnėms gyvenvietėms jau etninėje Lietuvoje (Merkinei, 1569 m., Veliuonai, 1580 m., Alytui, 1581 m., ir kt.), paplito taip pat ir LDK didikų valdose (Skuode, 1572 m., Biržuose, 1589 m., Kėdainiuose, 1590 m., Kretingoje, 1609 m., ir kt.). Retą išimtį sudarė Magdeburgo teisės suteiktis bažnytiniam miestui (Varniai, 1635 m.). Nuo XVII a. antrosios pusės taip pat ir miestų raidai nepalankios ūkinės, demografinės bei politinės sąlygos paaiškina, kodėl tolesniame etape (iki XVIII a. 3-iojo dešimtmečio) magdeburginių privilegijų statistika pasipildė vos vienu kitu vienetu, o šios suteiktys buvo formalios (Šiauliai, 1713 m.) arba apskritai liko neįgyvendintos (Šventoji, 1689 m., ir kt.). Tam tikra riba Magdeburgo teisės istorinėje raidoje laikomi 1776 m. Tuomet Abiejų Tautų Respublikos (toliau – ATR) seimas, siekdamas racionalizuoti valstybės fiskalinę sistemą ir centralizuoti taip pat ir Magdeburgo teisę turėjusių miestų valdymą, specialiu nutarimu užbaigė jau anksčiau pradėtą šių miestų raštvedybos apimties siaurinimą bei teisminės autonomijos ribojimą ir specialiu sprendimu paskelbė apie magdeburgijų daugelyje valstybinių miestų panaikinimą.

Magdeburgo teisės suteiktis turėjusių statistinių miestų dalis tarp visų vadinamųjų miestiškujų LDK gyvenviečių⁸⁰ nebuvo ženkli ir tesiekė apie 8 nuošimčius⁸¹. Turėtina mintyti ir tai, kad kai kurios privilegijos faktiškai nebuvo realizuotos. Be to, jau nuo sklaidos LDK pradžios Magdeburgo teisė funkcionavo vien lokaliajame miestų aplinkoje, ir tai ribota teritorine apimtimi. Vis dėlto šios teisės raiška LDK įgijo konkretų pavidalą. Gyvenvietėse, kurių bendruomenės faktiškai įgyvendindavo magdeburgines privilegijas, susiklostydavo miesto savivaldos institucijos. Jų struktūra atspindėjo vietines etnokonfesines ir socialines realijas. Nepaisant istoriškai kitusio šios sąrangos daugiavariantiškumo bei lokalių ir net esminių modifikacijų, skiriamasis jos bruožas buvo miesto tarybos ir vadinamojo suolininkų teismo santykinis atskirumas. Istorinių šaltinių analizė liudija, kad anksčiausiai Magdeburgo teisės privilegijas gavusių LDK miestų juridinėje praktikoje jau XV a. funkcionavo rankraštiniai Magdeburgo teisės šaltiniai. Šių šaltinių kiekybinė ir kokybinė plėtotė Lenkijoje, kaip minėta, nuo XVI a. sudarė prielaidas platesniam jų taikymui taip pat ir kituose LDK miestuose. Mokslo literatūroje aptartieji reiškiniai vertinami platesniu mastu ir laikomi Magdeburgo teisės sferai priklausiusių Europos miestų grupės tapatumo požymiu⁸².

Magdeburginis miestas LDK tapo fiskaline ir socialine kategorija, atitinkamą išraišką turėjusia ir šaltinių terminijoje. Magdeburginiais vadintos miestų sąrangos institucijos, šios teisės veikimo sferai priklausę gyventojai, miestų raštvedybos knygos, tokius miestus išoriškai reprezentuojantys atributai. Amžininkai Magdeburgo teisės privilegijas ir priklausymą jos veikimo sferai laikė savo socialinės padėties garantu.

Apšvietos idėjų veikiami valstybės ir visuomenės modernizacijos siekė reformatoriai į ATR Ketverių metų seime (1788–1791 m.) koncipuotą miestų reformą integravo ir kai kuriuos amžininkams pažįstamus Magdeburgo teisės elementus. Todėl į ATR miestų sąjūdį XVIII a. pabaigoje gausiai įsitraukė ir Lietuvos miestų bei miestelių gyventojai. Jo metu 74 LDK gyvenvietės, remiantis vadina-

⁷⁹ EBEL, F. Die Bedeutung..., S. 392–393.

⁸⁰ Apie LDK miestiškujų gyvenviečių požymius ir tipus išsamiau žr.: KIAUPA, Z.; KIAUPIENĖ, J.; KUNCEVIČIUS, A. Op. cit., p. 169–170; KARPAVIČIENĖ, J. Magdeburgo teisė..., p. 176–178; KIAUPA, Z. Žemaitijos miestelių ir miestų tinklo susidarymas XV a. – XVI a. pirmojoje pusėje. In *Konstantinas Jablonskis ir istorija*. Sud. E. RIMŠA. Vilnius, 2005, p. 156.

⁸¹ TYLA, A. Įvadas. In *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai*. T. 1: *Joniškis ir Jurbarkas*. Sud. A. TYLA. Vilnius, 1991, p. 5–6.

⁸² LÜCK, H. Magdeburger Law..., s. 146.

muoju Miestų įstatymu „Mūsų karališkieji miestai Respublikos valstybėse“, gavo privilegijų, kurios istoriografijoje įtraukiamos į bendrą Magdeburgo teisės privilegijų skaičių (55 tokios gyvenvietės yra dabartinėje Lietuvos teritorijoje, 45-ioms iš jų miesto teisė tuomet buvo suteikta pirmą kartą). Todėl formali magdeburginių miestų statistika dar išauga. Apytiksliais duomenimis, LDK mastu Magdeburgo teisę turėjo apie 250 vietovių, iš jų apie 70 yra šiandieninėje Lietuvoje⁸³. Magdeburgo teisės istorijos baigtinė riba Lietuvoje formaliai siekia beveik XIX a. vidurį. Tuomet, taip pat ir po trečiojo ATR padalijimo į Rusijos imperijos sudėtį įėjusiose teritorijose po įvairių miestų reformavimo perversijų Magdeburgo teisės galiojimas 1840 m. buvo galutinai panaikintas⁸⁴.

Įvertindamas tokią savo ištakomis viduramžiško reiškinių tematinę bei chronologinę amplitudę F. Ebelis rašė, jog tuo metu, kai savo gimtinėje Magdeburgo teisė jau ėmė žadinti mokslininkų susidomėjimą, „Europos Rytuose ji išliko [gyvybinga] miestų kultūros teisiniuose rėmuose“⁸⁵.

5. Keletas pastabų dėl Kulmo teisės susiklostymo ir sampratos. 1233 m. Vokiečių ordinas naujai steigiamiems Kulmui ir Torūnei bei Kulmo žemės gyventojams suteikė privilegiją, kurioje, be kita ko, buvo užfiksuota nuostata, kad minėtuose miestuose priimant teismo sprendimus turi būti laikomasi Magdeburgo teisės⁸⁶. Tai davė pagrindą klostytis, pasak taiklios F. Ebelio pastabos, „magdeburgiškai orientuotai“ Kulmo teisei⁸⁷. Todėl jos raida mokslo literatūroje taip pat traktuojama Magdeburgo teisės istorijos kontekste. Daugelyje privilegijų, kurias Vokiečių ordinas suteikdavo savo prūsiskose valdose kuriamoms miestų lokacijoms ir steigiamoms ar pertvarkomoms kaimavietėms, buvo nurodomas būtent Kulmo arba – rečiau – jam adekvatus Torūnės pavyzdys. Antai iki 1308 m. Kulmo teisės suteiktis Vokiečių ordino valdose gavo 28 miestai ir per šimtas kaimaviečių⁸⁸. Šiam procesui suintensyvėjus ir į jį įsitraukus ir vyskupams, per XIV a. tokių miestų skaičius pasipildė dar 57-iais⁸⁹. Kulmo teisės privilegijos buvo suteikiamos ir pavieniams įvairios socialinės priklausomybės asmenims, ilgainiui jomis buvo apibrėžiami taip pat ir žemėvaldos santykiai. Todėl mokslo literatūroje tvirtinama, kad Kulmo teisė Prūsijoje tapo miestiškosios ir kaimiškosios kolonizacijos juridiniu instrumentu⁹⁰. Pažymėtina, kad sąvoka *ius culmense* jau viduramžiais turėjo dvejopą reikšmę. Ja visų pirma buvo apibrėžiamas turinys „tų privilegijų, kurios buvo suteikiamos Kulmo ar jo dukterinio miesto pavyzdžiu“⁹¹. Šias suteiktis su 1233 m. privilegija siejo genetinis ir tipologinis ryšys.

Ilgainiui išryškėjo dar vienas Kulmo teisės sampratos aspektas. Kulmas iki XVI a. tiesiogiai komunikavo su juridine metropolija, tačiau ir pats vykdė jau lokacijos dokumente jam priskirtas aukštesniojo teismo funkcijas Vokiečių ordino valstybės teritorijoje esančioms Kulmo teisės gyvenvietėms⁹². Skirtingai nei Magdeburge, šią veiklą plėtojo ne suolininkai, o Kulmo miesto tary-

⁸³ Konkrečius duomenis žr.: RIMŠA, E. Op. cit., p. 125–130.

⁸⁴ ANDRIULIS, V. et al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius, 2002, p. 257, 273; išsamiau apie tai žr.: PUGAČIAUSKAS, V. Vilniaus savivaldos institucijos XIX a. I pusėje: istorinis-teisinis aspektas. *Lietuvos istorijos metraštis: 2000 metai*. Vilnius, 2001, p. 147–163.

⁸⁵ EBEL, F. *Magdeburger Recht...*, S. 234.

⁸⁶ РОГАЧЕВСКИЙ, А. *Кульмская грамота – памятник права Пруссии XIII в.* Санкт-Петербург, 2002, c. 109.

⁸⁷ EBEL, F. *Die Bedeutung...*, S. 396.

⁸⁸ РОГАЧЕВСКИЙ, А. *Очерки по истории...*, c. 72–73.

⁸⁹ *Ibid.*, c. 89, taip pat žr.: p. 146, 403–408.

⁹⁰ *Ibid.*, c. 58–92.

⁹¹ *Ibid.*, c. 253.

⁹² EBEL, F. *Kulmer Recht – Probleme und Erkenntnisse*. In EBEL, F. *Unseren fruntlichen grus zuvor...*, S. 136. Aukštesniojo teismo funkcijas nuo XV a. antrosios pusės iš Kulmo Vakarų Prūsijoje perėmė Torūnė (Senasis miestas), o Rytų Prūsijoje – Karaliaučius.

ba⁹³. Analogiškas juridines prerogatyvas taip pat turėjo ir už Kulmą sparčiau besivysčiusi Torūnė. Abu šie miestai „prisidėjo prie Saksų-Magdeburgo teisės tolesnės sklaidos“⁹⁴. Jų aplinkoje atsirado jau išsamesnės teisės šaltinių kompiliacijos ir originalios redakcijos. Antai XIV a. pabaigoje buvo sudarytas rinkinys „Alte Kulm“, paremtas minėta „Magdeburgo-Vroclavo sisteminė suolininkų teise“, Magdeburgo suolininkų „ištarmėmis“ ir „Saksų veidrodžiu“⁹⁵. Ši kompiliacija naudota ir tose istorinėse Lenkijos srityse, kurios ribojosi su Prūsija ir kuriose labiau paplito Kulmo teisė⁹⁶. Remiantis vietine juridine praktika, minėtas rinkinys buvo kokybiškai išplėstas (Torūnėje XIV–XV a. sandūroje sudaryta knyga „Magdeburger Fragen“) ir susistemintas (taip pat Torūnės proveniencijos „Neun Bücher des Magdeburger Rechts“)⁹⁷. Šių rinkinių visuma taip pat buvo ir tebėra vadinama Kulmo teisės apibrėžtimi⁹⁸.

Po Trylikos metų karo Kulmo teisės istorijos likimas atskirose Prūsijos dalyse pasuko skirtingomis linkmėmis. Vokiečių ordino valdose šiuo požiūriu pastebimas sąstingis: „miestiškoji kolonizacija nutrūksta beveik šimtmečiui“⁹⁹. Reta išimtimi teisės istorikų darbuose laikoma minėta 1475 m. privilegija Klaipėdai, kai šioje „jūros piratų gūžtoje“ Liubeko teisės vietą užėmė Kulmo teisė¹⁰⁰. Aleksandro Rogačevskio (Aleksandr Rogačevskij) teigimu, užbaigiant vidinius neramumus, „Vokiečių ordinas įvykdė Klaipėdos, kuri Trylikos metų kare pereidinėjo iš rankų į rankas, buvo sudeginta ir sugriauta, naują lokaciją“¹⁰¹. Šiame žingsnyje išvengtinas ir tam tikras unifikacijos siekis – tuo metu Vokiečių ordino valdose nebuvo nė vienos net formaliai Liubeko teisės sferai priklausiusios vietovės. Nuo XVI a. vidurio Rytų Prūsijoje dar bandyta atgaivinti buvusią istorinę tradiciją: per šimtmetį Kulmo teisės privilegijos suteiktos vienuolikai gyvenviečių¹⁰². Tačiau jau Prūsijos hercogystėje anksčiau naujųjų laikų dvasia reformuojant teisinę sistemą, 1620 m. Kulmo teisės veikimas panaikintas¹⁰³.

1476 m. Kazimieras Jogailaitis Kulmo teisę paskelbė vienintele oficialiai galiojančia teise Karališkojoje Prūsijoje (išskyrus Varmiją)¹⁰⁴. Šis faktas vertintinas teisės teritorializacijos kontekste, turėtina mintyti tai, kad išsiplėtė jos luominis aspektas. Tai sudarė pagrindą esminei kiekybinei ir kokybinei Kulmo teisės šaltinių plėtotei: jau dėl Romėnų teisės recepcijos poveikio XVI–XVII a. buvo sukurtos, publikuojamos, iš dalies ir į lenkų kalbą išverstos išplėstinės Kulmo teisės revizijos ir redakcijos, kuriose miestiškasis segmentas tesudarė nedidelę dalį¹⁰⁵. Vakarų Prūsijoje „Kulmo teisė galiojo iki jos panaikinimo 1772 m., ją integruojant į Rytų Prūsijoje galiojančią teisę“¹⁰⁶.

⁹³ EBEL, F. *Kulmer Recht...*, S. 142.

⁹⁴ LÜCK, H. *Magdeburger Law...*, s. 144.

⁹⁵ Išsamiau žr.: EBEL, F. *Kulmer Recht...*, S. 143–145.

⁹⁶ РОГАЧЕВСКИЙ, А. *Очерки по истории...*, c. 143–147.

⁹⁷ LÜCK, H. *Magdeburger Law...*, s. 144; РОГАЧЕВСКИЙ, А. *Кульмская грамота...*, c. 302–306.

⁹⁸ РОГАЧЕВСКИЙ, А. *Кульмская грамота...*, c. 253.

⁹⁹ *Ibid.*, c. 293.

¹⁰⁰ EBEL, F. *Von der Elbe zur Düna...*, S. 38.

¹⁰¹ РОГАЧЕВСКИЙ, А. *Очерки по истории...*, c. 113.

¹⁰² РОГАЧЕВСКИЙ, А. *Кульмская грамота...*, c. 293.

¹⁰³ EBEL, F. *Kulmer Recht...*, S. 149; РОГАЧЕВСКИЙ, А. *Кульмская грамота...*, c. 293, 312–313.

¹⁰⁴ A. Rogačevskio teigimu, išimtį sudarė tik Elbingas, Braunsbergas ir Frauenburgas, išsaugoję savo Liubeko teisę: РОГАЧЕВСКИЙ, А. *Кульмская грамота...*, c. 282; РОГАЧЕВСКИЙ, А. *Очерки по истории...*, c. 99.

¹⁰⁵ EBEL, F. *Kulmer Recht...*; РОГАЧЕВСКИЙ, А. *Кульмская грамота...*, c. 306–309.

¹⁰⁶ EBEL, F. *Kulmer Recht...*, S. 150.

Išvados

Liubeko ir Magdeburgo teisės siaurąja prasme mokslo literatūroje apibrėžiamos kaip šių miestų privilegijų ir juridinės praktikos pagrindu susiklosčiusios miestų teisės. Tačiau plačiąja prasme straipsnyje aptartų fenomenų samprata daugiareikšmė, o jų raiška Europoje viduramžiais ir ankstyvaisiais naujaisiais laikais įvairialypė.

Miesto teisės privilegijos brandžiaisiais viduramžiais juridiškai įformindavo miesto suzereno ir miesto bendruomenės kaip kolektyvinio vasalo santykius. Konkrečios gyvenvietės pavyzdžio nurodymas miesto teisės suteiktyje reiškė galimybę filijiniam miestui kreiptis į juridinę metropoliją teisinės informacijos. Tai lėmė glaudžios tarpmiestinės rašytinės komunikacijos susiklostymą ir aukštesniųjų teismų juridinėse metropolijose susidarymą. Vokiečių gyvenamoje erdvėje XII–XIII a. susiformavo keliolika miestų teisių šeimų grupių.

Liubeko teisės transferą į rytus lėmė šio miesto ūkinis bei politinis aktyvumas Baltijos erdvėje ir dominavimas Hanzos sąjungoje. Aukštesniojo teismo funkcijas vykdė Liubeko miesto taryba. Liubeko teisės sklaida apogėjų pasiekė XIII–XIV a. Jos sferai formaliai priklausė daugiau kaip šimtas vietovių, daugiausia jūrinių miestų ir mažesnių kontinentinių gyvenviečių.

Magdeburgo teisės transferas vokiečių istorinėse srityse prasidėjo XII a. Jo apimties išaugimą lėmė aukštesniojo teismo veiklą Magdeburge vykdžiusios suolininkų kolegijos komunikacija su filijiniais miestais, didžiausią intensyvumą pasiekusi XIII–XIV a., o su pertrūkiais ir fragmentiškai kai kur išlikusi iki XVII a. pradžios. Pastaruosiuose miestuose konkrečios Magdeburgo miesto teisės nuostatos, genetiškai taip pat glaudžiai susijusios ir su saksų žemės teisiniais papročiais, buvo adaptuojamos, sisteminamos, plėtojamos. Tai prisidėjo prie rašytinės ir teisinės miestų kultūros Europoje klostymosi.

Magdeburgo teisės tolesnė plėtra į rytus buvo nulemta jos glaudaus sąryšio su vokiečių rytų apgyvendinimu ir apgyvendinimu vokiškos teisės (*ius t(h)eutonicum*) pagrindu, apėmusiu taip pat ir slavų bei vengrų teritorijas. Sąvoka *ius t(h)eutonicum* XIII a. prarado tiesioginę etninę reikšmę ir apibrėžė skirtingos socialinės bei etninės kilmės naujakurių asmeninę laisvę ir administracinę, fiskalinę, turtinę padėtį. Šių procesų kontekste „Saksų veidrodis“ ir kai kurie kiti Magdeburgo teisės šaltiniai pasklido šiandieninių Vengrijos, Čekijos, Slovakijos teritorijose.

Didžiausia kiekybine apimtimi nuo XIII a. pradžios Magdeburgo teisė plito istorinėse Lenkijos srityse. Šios teisės suteiktys naudotos kaip miestiškojo ir kaimiškojo apgyvendinimo, į kurį buvo įtraukti ir vietiniai gyventojai, priemonė. Nuo XIV a. Lenkijoje sąvokos „vokiška teisė“ (*ius t(h)eutonicum*) ir „Magdeburgo teisė“ (*ius Maideburgense*) pradėtos vartoti sinonimiškai.

XIV a. Lenkijoje funkciškai ir instituciškai sustiprėjo *ius t(h)eutonicum Maideburgense* miestiskasis aspektas, apibrėžtą pavidalą įgijo šios teisės šaltiniai, tarp kurių svarbiausiais laikomi „Saksų veidrodžio“ dalis *Landrecht* ir *Sächsisches Weichbild*. Ši vidinį ir taikomąjį ryšį mokslo literatūroje žymi Saksų-Magdeburgo teisės kategorija. Per keletą šimtmečių pirminiai Magdeburgo teisės šaltiniai Lenkijoje buvo kiekybiškai ir kokybiškai išplėtoti, patyrė Romėnų teisės recepcijos poveikį, sudarė didelės apimties Magdeburgo miesto teisės autorinės literatūros kompleksą. Šios teisės šaltinių publikavimas, sisteminimas, vertimai į lenkų kalbą ir originalūs perdirbiniai liudijo Magdeburgo teisės konkrečių institutų lokalią adaptaciją ir sudarė prielaidas platesniam jų taikymui ne tik Lenkijos, bet ir LDK miestų juridinėje praktikoje.

Magdeburgo teisės plitimas Lietuvoje sietinas su LDK ir Lenkijos dinastine jungtimi bei vertintinas Lietuvos krikšto kontekste. Ši teisė LDK tapo išskirtinai miestišku reiškiniu, įkūnijo ikimodernią

miestų savivaldą. LDK teritorinė plėtra lėmė Magdeburgo teisės arealo maksimalų išsiplėtimą Europos rytuose. Lietuvos istorijos kontekste aiškintina ir šios teisės raiškos baigtinė chronologinė riba.

Ikimodernią savivaldą turėję miestai LDK statistiškai nesiekė dešimtosios visų mokslo literatūroje miestiškomis laikomų gyvenviečių dalies. Kai kurios Magdeburgo teisės suteiktys faktiškai nebuvo įgyvendintos. Dėl miestų raidai nepalankių sąlygų ši teisė veikė lokaliai, tik magdeburgines privilegijas turėjusių miestų aplinkoje, tačiau neapėmė visos jų teritorijos, o ilgainiui buvo ribojama ir bendrų LDK teisės raidos tendencijų. Vis dėlto Magdeburgo teisės raiška istorinėje Lietuvoje įgijo apibrėžtą pavidalą. Magdeburginis miestas tapo fiskaline ir socialine kategorija. Susisklostė konkrečių miestų etnokonfesines ir socialines realijas atspindinti magdeburginių miestų sąranga, jos institucijų juridinėje praktikoje funkcionavo rankraščiniai, o nuo XVI a. – ir Lenkijoje publikuoti Magdeburgo teisės šaltiniai.

Viena iš Magdeburgo teisės atmainų – Kulmo teisė – klostėsi Vokiečių ordino valstybėje, skirtinga apimtimi taip pat plito ir kai kuriose Lenkijos istorinėse srityse. Kulmo teisės privilegijos taikytos kaip miestiškojo ir kaimiškojo apgyvendinimo teisinis instrumentas, o vėliau taip pat ir kaip žemėvaldos santykius juridškai reglamentavusi priemonė. Liubeko teisės privilegijų suteiktys miestams prūsiskojoje Vokiečių ordino valstybės dalyje ir Varmijos vyskupystėje XIII–XIV a. buvo pavienės, o jų poveikis, be kelių išimčių, netvarus. Kulmo ir Torūnės, kaip aukštesniųjų teismų, aplinkoje XIV–XV a. į originalias autorines redakcijas buvo išplėtoti taip pat ir pirminiai Magdeburgo teisės šaltiniai.

Kulmo teisės veikimas Prūsijos hercogystėje panaikintas 1620 m. Po Trylikos metų karo Kulmo teisę paskelbus oficialiai vienintele Vakarų Prūsijos (Karališkosios Prūsijos) teise, galiojusia iki pirmojo ATR padalijimo, ilgainiui išryškėjo jos teritorinis ir bendraluomis aspektai, miestiškoji dimensija sudarė tik nedidelę dalį. XV–XVII a. į didžiulį juridinės literatūros kompleksą buvo išplėtos Kulmo teisės rinkinių romanizuotos redakcijos.

Literatūra

- ANDRIULIS, Vytautas; MAKSIMAITIS, Mindaugas; PAKALNIŠKIS, Vytautas; PEČKAITIS, Justinas; SIGITAS, ŠENAVIČIUS, Antanas. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius, 2002.
- BARDACH, Juliusz. Ustrój miast na prawie magdeburskim w Wielkim Księstwie Litewskim do połowy XVII wieku. In BARDACH, Juliusz. *O dawnej i niedawnej Litwie*. Poznań, 1988, s. 72–119.
- BOGUCKA, Maria; SAMSONOWICZ, Henryk. *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, 1986.
- BUMBLAUSKAS, Alfredas. *Senosios Lietuvos istorija: 1009–1795*. Vilnius, 2005.
- CZAJA, Roman. *Miasta pruskie a zakon krzyżacki. Studia nad stosunkami między miastem a władzą terytorialną w późnym średniowieczu*. Toruń, 1999.
- Die deutsche Ostsiedlung des Mittelalters als Problem der Europäischen Geschichte* (Vorträge und Forschungen, Bd. 18). Hrsg. von W. SCHLESINGER. Sigmaringen, 1975.
- EBEL, Friedrich. Aufzeichnung von Ratsurteilen und Schöffensprüchen im Lübecker und Magdeburger Rechtskreis. In EBEL, Friedrich. *Unseren fruntlichen grus zuvor. Deutsches Recht des Mittelalters im mittel- und osteuropäischen Raum. Kleine Schriften*. Hrsg. von A. FIJAL, H.-J. LEUCHTE, H.-J. SCHIEWER. Köln-Weimar-Wien, 2004, S. 151–175.
- EBEL, Friedrich. Brandenburg und das Magdeburger Recht. In EBEL, Friedrich. *Unseren fruntlichen grus zuvor. Deutsches Recht des Mittelalters im mittel- und osteuropäischen Raum. Kleine Schriften*. Hrsg. von A. FIJAL, H.-J. LEUCHTE, H.-J. SCHIEWER. Köln-Weimar-Wien, 2004, S. 237–252.
- EBEL, Friedrich. *Des spreke wy vor eyn recht...* – Versuch über das Recht der Magdeburger Schöppen (Ersterveröffentlichung). In EBEL, Friedrich. *Unseren fruntlichen grus zuvor. Deutsches Recht des Mittelalters im mittel- und osteuropäischen Raum. Kleine Schriften*. Hrsg. von A. FIJAL, H.-J. LEUCHTE, H.-J. SCHIEWER. Köln-Weimar-Wien, 2004, S. 423–511.
- EBEL, Friedrich. Die Bedeutung deutschen Stadtrechts im Norden und Osten des mittelalterlichen Europa. Lübisches und Magdeburgisches Recht als Gegenstand von Kulturtransfer und Träger der Moderne. In EBEL, Friedrich. *Unse-*

- ren fruntlichen grus zuvor. Deutsches Recht des Mittelalters im mittel- und osteuropäischen Raum. Kleine Schriften.* Hrsg. von A. FIJAL, H.-J. LEUCHTE, H.-J. SCHIEWER. Köln-Weimar-Wien, 2004, S. 389–401.
- EBEL, Friedrich. Kulmer Recht – Probleme und Erkenntnisse. In EBEL, Friedrich. *Unseren fruntlichen grus zuvor. Deutsches Recht des Mittelalters im mittel- und osteuropäischen Raum. Kleine Schriften.* Hrsg. von A. FIJAL, H.-J. LEUCHTE, H.-J. SCHIEWER. Köln-Weimar-Wien, 2004, S. 135–150.
- EBEL, Friedrich. Magdeburger Recht. In EBEL, Friedrich. *Unseren fruntlichen grus zuvor. Deutsches Recht des Mittelalters im mittel- und osteuropäischen Raum. Kleine Schriften.* Hrsg. von A. FIJAL, H.-J. LEUCHTE, H.-J. SCHIEWER. Köln-Weimar-Wien, 2004, S. 217–236.
- EBEL, Friedrich. Von der Elbe zur Düna – Sachsenrecht in Livland, einer Gemengelage europäischer Rechtsordnungen. In *Rechts- und Sprachtransfer in Mittel- und Osteuropa. Sachsenspiegel und Magdeburger Recht (Ivs Saxonico-Maidebvrngense in Oriente, Bd. 1)*. Hrsg. von E. EICHLER, H. LÜCK. Berlin, 2008, S. 37–43.
- EBEL, Wilhelm. *Deutsches Recht im Osten (Sachsenspiegel, Lübisches und Magdeburgisches Recht)*. Kitzingen/Main, 1952.
- EBEL, Wilhelm. *Lübisches Recht*. Bd. 1. Lübeck, 1971.
- EBEL, Wilhelm. Lübisches Recht. In *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*. Bd. 3. Berlin, 1984, Sp. 77–84.
- ENGEL, Evamaria; JACOB, Frank-Dietrich. *Städtisches Leben im Mittelalter. Schriftquellen und Bildzeugnisse*. Köln-Weimar-Wien, 2006.
- GUDAVIČIUS, Edvardas. *Lietuvos istorija*. T. 1: *Nuo seniausių laikų iki 1569 metų*. Vilnius, 1999.
- HIGOUNET, Charles. *Die deutsche Ostsiedlung im Mittelalter*. München, 1990.
- JANECZEK, Andrzej. Miasta Rusi Czerwonej w nurcie modernizacji. Kontekst reform XIV–XVI w. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, 1995, t. 43, zes. 1, s. 55–66.
- JARMOLIK, Włodzimierz. Rozwój niemieckiego prawa miejskiego na Podlasiu do Unii Lubelskiej 1569 roku. *Przegląd Historyczny*, 1982, t. 73, zes. 1–2, s. 23–46.
- KAMIŃSKA, Krystyna. *Lokacje miast na prawie magdeburskim na ziemiach polskich do 1370 r. (Studium historyczno-prawne)*. Toruń, 1990.
- KARPAVIČIENĖ, Jolanta. Magdeburgo teisė: ištakos ir transformacijos. *Lietuvos miestų istorijos šaltiniai*. Kn. 3. Vilnius, 2001, p. 175–254.
- KARPAVIČIENĖ, Jolanta. Magdeburger Stadtrecht im Großfürstentum Litauen im europäischen Kontext. In *Akten des 36. Deutschen Rechtshistorikertages*. Hrsg. von R. LIEBERWIRTH, H. LÜCK. Baden-Baden, 2008, S. 489–509.
- KIAUPA, Zigmantas. Lietuvos miestų savivalda XIV–XVIII a. In *Lietuvos heraldika*. T. 1. Sud. E. RIMŠA. Vilnius, 1998, p. 163–183.
- KIAUPA, Zigmantas. Miestai. In *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*. Sud. V. ALIŠAUSKAS, L. JOVAIŠA, M. PAKNYŠ, R. PETRAUSKAS, E. RAILA. Vilnius, 2001, p. 351–364.
- KIAUPA, Zigmantas. Žemaitijos miestelių ir miestų tinklo susidarymas XV a. – XVI a. pirmojoje pusėje. In *Konstantinas Jablonskis ir istorija*. Sud. E. RIMŠA. Vilnius, 2005, p. 155–170.
- KIAUPA, Zigmantas; KIAUPIENĖ, Jūratė; KUNCEVIČIUS, Albinas. *Lietuvos istorija iki 1795 metų*. Vilnius, 2000.
- KELLER, Olga. Geschichte, Quellen und Literatur des Magdeburger Rechts in weißrussischen Ortschaften des Großfürstentums Litauen. In *Rechts- und Sprachtransfer in Mittel- und Osteuropa. Sachsenspiegel und Magdeburger Recht (Ivs Saxonico-Maidebvrngense in Oriente, Bd. 1)*. Hrsg. von E. EICHLER, H. LÜCK. Berlin, 2008, S. 103–140.
- KROESCHELL, Karl. *Deutsche Rechtsgeschichte*. Bd. 1: *Bis 1250*. 10. Aufl. Opladen, 1992.
- LEŚNIEWSKA, Dorota. *Kolonizacja niemiecka i na prawie niemieckim w średniowiecznych Czechach i na Morawach w świetle historiografii* (Poznańskie towarzystwo przyjaciół nauk, wydział nauk historycznych, prace komisji historycznej, t. 61). Poznań–Marburg, 2004.
- LIEBERWIRTH, Rolf. *Das sächsisch-magdeburgische Recht als Quelle osteuropäischer Rechtsordnungen* (Sitzungsberichte der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Philologisch-historische Klasse, Bd. 127, Hf. 1). Berlin, 1986.
- LIEBERWIRTH, Rolf. *Das Privileg des Erzbischofs Wichmann und das Magdeburger Recht* (Sitzungsberichte der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Philologisch-historische Klasse, Bd. 130, Heft 3). Berlin, 1990.
- LIEBERWIRTH, Rolf. Einführung oder Rezeption? Mittelalterlich deutsches Recht in slawischen Herrschaftsgebieten. Das Beispiel: Polen. In *Rechts- und Sprachtransfer in Mittel- und Osteuropa. Sachsenspiegel und Magdeburger Recht (Ivs Saxonico-Maidebvrngense in Oriente, Bd. 1)*. Hrsg. von E. EICHLER, H. LÜCK. Berlin, 2008, S. 167–179.
- LÜCK, Heiner. Einführung: Das sächsisch-magdeburgische Recht als kulturelles Bindeglied zwischen den Rechtsordnungen Ost- und Mitteleuropas. In *Rechts- und Sprachtransfer in Mittel- und Osteuropa. Sachsenspiegel und Magdeburger Recht (Ivs Saxonico-Maidebvrngense in Oriente, Bd. 1)*. Hrsg. von E. EICHLER, H. LÜCK. Berlin, 2008, S. 1–28.
- LÜCK, Heiner. Magdeburger Law as a Defining Factor of the Identity of the European Family of Cities. In *Europejskie miasta prawa Magdeburskiego. Tradycja, dziedzictwo, identyfikacja (European cities of Magdeburg Law. Tradition, Heritage, Identity)*. Kraków, 2007, s. 136–146.
- LÜCK, Heiner. Magdeburger Recht in der Ukraine. *Zeitschrift für Neuere Rechtsgeschichte*, 1990, Jhg. 12, S. 113–126.

- METHNER, Arthur. Das Lübische Recht in Memel. *Altpreußische Forschungen*, 1933, Hf. 2, S. 262–298.
- OBLADEN, Margret. *Magdeburger Recht auf der Burg zu Krakau. Die güterrechtliche Absicherung der Ehefrau in der Spruchpraxis des Krakauer Oberhofs* (Freiburger Rechtsgeschichtliche Abhandlungen. Neue Folge, Bd. 48). Berlin, 2005.
- PAULI, Lesław. Die polnische Literatur des Magdeburger Rechts im 16. Jahrhundert. In *Studien zur Geschichte des sächsisch-magdeburgischen Rechts in Deutschland und Polen* (Rechtshistorische Reihe, Bd. 10). Hrsg. von D. WILLOWEIT, W. SCHICH. Frankfurt a. M u.a., 1980, S. 150–162.
- PISKORSKI, Jan M. Średniowieczna kolonizacja Europy Środkowej jako problem historii powszechnej i porównawczej historii historiografii. *Przegląd Historyczny*, 2006, t. 97/2, S. 203–220.
- PUGAČIAUSKAS, Virgilijus. Vilniaus savivaldos institucijos XIX a. I pusėje: istorinis-teisinis aspektas. *Lietuvos istorijos metraštis: 2000 metai*. Vilnius, 2001, p. 147–163.
- RIMŠA, Edmundas. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaudai*. Vilnius, 1999.
- SCHUBART-FIKENTSCHER, Gertrud. *Die Verbreitung der deutschen Stadtrechte in Osteuropa*. Weimar, 1942.
- TYLA, Antanas. Įvadas. In *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai*. T. 1: *Joniškis ir Jurbarkas*. Sud. A. TYLA. Vilnius, 1991, p. 4–14.
- WEITZEL, Jürgen. Zum Rechtsbegriff der Magdeburger Schöffen. In *Studien zur Geschichte des sächsisch-magdeburgischen Rechts in Deutschland und Polen* (Rechtshistorische Reihe, Bd. 10). Hrsg. von D. WILLOWEIT, W. SCHICH. Frankfurt a. M u.a., 1980, S. 62–93.
- ZEMBRICKIS, Johanas. *Klaipėdos istorija*. T. 1: *Klaipėdos karališkojo Prūsijos jūrų ir prekybos miesto istorija*. Klaipėda, 2002.
- ГОШКО, Тетяна. *Нариси з історії магдебурзького права в Україні (XVI–початок XVII ст.)*. Львів, 2002.
- РОГАЧЕВСКИЙ, Александр. *Кульмская грамота – памятник права Пруссии XIII в.* Санкт-Петербург, 2002.
- РОГАЧЕВСКИЙ, Александр. *Очерки по истории права Пруссии XIII–XVII вв. (По материалам рукописных собраний Берлина и Санкт-Петербурга)*. Санкт-Петербург, 2004.

DEVELOPMENT OF THE LÜBECK AND MAGDEBURG LAW IN EUROPE IN THE MIDDLE AGES AND IN THE EARLY NEW AGES

Jolanta Karpavičienė

Vilnius University, Lithuania

Summary

The research literature defines the Lübeck and Magdeburg Law in their narrow sense as the laws which emerged in these towns during the High Middle Ages on the basis of their privileges and juridical practices. Approaching the subject in its wider sense, though, the phenomena, which are analysed in the article on the basis of the research carried out by the scientists of Germany and other countries, are polysemous, and their development in Europe during the Middle Ages and the Early New Ages has many aspects.

The privileges of the Town Law formalized the town as a corporate social formation and thus assured its administrative, fiscal and juridical autonomy. The indication of the example of the other older settlement, accompanied by the privilege of the Town Law, opened the possibility for a filial town to address the juridical metropolis for any juridical information. The situation warranted the emergence of the intensive written communication among towns as well as the formation of the so-called Higher Courts (*Oberhöfe*) in parent cities. Various groups of the German parent and filial cities and types of the German towns' laws developed during the High Middle Ages. Specific historical factors conditioned the cultural transfer of the Lübeck and Magdeburg Law to the East of Europe, as well as functionally expanded the character of these laws and determined their territorial and chronological dispersal.

The expansion of the Lübeck Law, which reached its peak in the 13th and the 14th centuries, was determined by the economic and political activeness of Lübeck in the Baltic area as well as by its

dominance in the Hanseatic League. More than a hundred settlements formally belonged to the sphere of the Lübeck Law and were a part of co-European phenomenon in terms of law and culture.

The transfer of Magdeburg Law began in the historical German regions in the 12th century. The growth of this transfer was conditioned by the increased communication of the members of the Bench of Magdeburg with the filial cities. This communication reached its greatest intensity in the 13th and the 14th centuries. The authentic content of the Magdeburg Law, which genetically was closely linked with the Saxon Land Law, was constantly being adapted, systematized as well as modified in terms quantity and quality in the filial cities. This contributed to the development of the written and juridical urban culture in Medieval Europe.

The further dispersal of the Magdeburg Law eastwards was determined by the close link of this law with the German East Colonization and colonization on the basis of the German Law. These new settlements included the territories inhabited by the Slavs and Hungarians as well. The concept of *ius T(h)eutonicum* lost its direct ethnic meaning in the 13th century. The privileges of *ius T(h)eutonicum* defined the personal freedom and administrative, fiscal and property status of the new settlers who were of different social and ethnic origin. In the context of the above-mentioned processes, Saxon Mirror as well as other sources of the Magdeburg Law spread to the territories of modern Hungary, the Czech Republic and Slovakia.

In quantitative terms, the widest dispersal of Magdeburg Law took place in the historical regions of Poland since the 13th century. The privileges of the German Law were used as a juridical instrument of both urban and rural colonization, therefore, its area and statistics of distribution are especially great. Local populations were also included in these processes of settlement. From the 14th century, the concepts of *ius T(h)eutonicum* and *ius Maiderburgense* were treated as synonyms in Poland. The urban dimension of *ius T(h)eutonicum Maiderburgense* grew functionally and institutionally stronger in Poland in the 14th century. The sources of this law acquired a determined form, the most important were considered to be a part of Saxon Mirror, *Landrecht*, and *Saxon Weichbild*. This genetic and functional connection is determined by the scientific category, namely by the Saxon-Magdeburg Law. Despite the functional variety, the Saxon-Magdeburg Law juridically embodied pre-modern municipal government of the cities in the Middle Eastern Europe. When the functions of the Magdeburg Bench as a Higher Court began to be limited, the sources of the Magdeburg Law were developed in quantity and quality in the cities of Poland in the course of several hundred years. The sources were exposed to the influence of the Roman Law reception and developed to the entire complex of the authorial literature of Magdeburg Town Law. Their systematization, publications, translations into the Polish language as well as their most original transformations by professional Polish lawyers testified the local adaptation and modification of the authentic content of the Magdeburg Law. This determined a wider application of this law in the juridical practice of towns not only in Poland but in the Grand Duchy of Lithuania as well.

The beginning of the emergence of Magdeburg Law in Lithuania is to be connected with the dynastic joining of the Grand Duchy of Lithuania and Poland at the end of the 14th century. This law became particularly a urban phenomenon in the Grand Duchy of Lithuania. It embodied the pre-modern municipal government of towns. In the historical Lithuania, the so-called Magdeburg Law town became a fiscal and a social category. The internal structure of the Magdeburg Law town was established, and it was adapted to the variety of ethno-confessional and social situation of different settlements. In the juridical practice of the municipal institutions in the Grand Duchy of Lithuania the manuscript sources of the Magdeburg Law were used. From the beginning of the 16th

century, these sources were qualitatively modified and published in Poland and functioned in Lithuania in this form. The territorial expansion of the Grand Duchy of Lithuania determined the greatest distribution of the area of Magdeburg Law eastwards. The context of the history of Lithuania could explain the chronological end limit of the Magdeburg Law validity. Up to the end of the 18th century the privileges of the Magdeburg Law or the so-called rights of free cities were granted approximately to 250 settlements in the Grand Duchy of Lithuania. These towns are in modern Lithuania, Belarus, and partly in the Ukraine and Russia. In the juridical practice of some towns of the Magdeburg Law the sources of the Saxon-Magdeburg Law functioned up to the first half of the 19th century.

In the lands belonging to the Teutonic Order the beginning of the distribution of the Saxon-Magdeburg Law was impelled by granting the Kulm privilege (1233) to the cities of Thorn and Kulm as well as to the residents of Kulm land. Here, the Kulm Law developed, which was one of the varieties of Magdeburg Law, and distributed also in certain historic areas of Poland. The privileges of the Kulm Law became the instrument of both urban and rural colonization. In the environment of Kulm and Thorn, which developed into metropolises of the German Law in the lands belonging to the Teutonic Order, the primary sources of the Magdeburg Law were also compiled, systemized, supplemented by local juridical practice, and qualitatively developed in the 14th and the 15th centuries. When the Kulm Law was officially announced to be the valid law of West Prussia, tendencies of codification of this law manifested themselves. Under the influence the Roman Law, the redactions of the Kulm Law were developed by professional lawyers into the vast complex of the juridical literature in the 16th and the 17th century.

The development of the Lübeck and Magdeburg Law in the Middle Ages and in the Early New Ages had a multiple influence on the history of the European law as well as on the historical European urban culture. It became one of the components of the co-European historical identity.

Įteikta 2008 10 15